

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

АСЫЛХАНҰЛЫ БАҚБЕРГЕН

Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық
сипаттағы өзге де әрекеттер жасаудың қылмыстық-құқықтық және
криминологиялық сипаттамасы

7М12301 «Құқық қорғау қызметі» (ғылыми және педагогикалық бағыт)
білім беру бағдарламасы бойынша Ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі
дәрежесін алуға диссертация

Ғылыми жетекші:

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру
институты Арнайы заң пәндері
кафедрасының аға оқытушысы
PhD докторы, әділет кеңесшісі
С.А. Августхан

Қосшы, 2022 ж.

Түйіндеме

Диссертациялық жұмыс кіріспеден, екі негізгі тараудан, алты бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздердің тізімінен және қосымшадан тұрады. Қылмыстық құқықта он алты жасқа толмағандарға қатысты сексуалды сипаттағы жасалатын іс-ірекеттердің қылмыстылығы, оның алдын алу жолдары күні бүгінге дейін өзекті мәселелер қатарында. Себебі, он алты жасқа толмаған адамдарға жасалатын сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттердің қылмыстылығы жалпы қылмыстылықтың аса қауіпті түрі болып есептелінеді және қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып саналады.

Резюме.

Диссертация состоит из введения, двух основных глав, шести глав, заключения, списка использованных источников и приложения. В уголовном праве преступность сексуальных действий в отношении несовершеннолетних и способы их предотвращения остаются актуальными и сегодня. Это связано с тем, что преступление в виде полового акта, совершенное в отношении лиц моложе шестнадцати лет, является одной из самых опасных форм преступности в целом и одной из самых актуальных проблем на сегодняшний день.

Summary.

The dissertation consists of an introduction, two main chapters, six chapters, a conclusion, a list of references and an appendix. In criminal law, the crime of sexual acts against minors and ways to prevent them remain relevant today. This is due to the fact that the crime of sexual intercourse, committed against persons under the age of sixteen, is one of the most dangerous forms of crime in general and one of the most pressing problems today.

МАЗМҰНЫ

АНЫҚТАМАЛАР.....	4
БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	5
КІРІСПЕ.....	6
1 ОН АЛТЫ ЖАСҚА ТОЛМАҒАН АДАММЕН ЖЫНЫСТЫҚ ҚАТЫНАС НЕМЕСЕ СЕКСУАЛДЫҚ СИПАТТАҒЫ ӨЗГЕ ДЕ ӘРЕКЕТТЕР ЖАСАУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ	
1.1 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас қылмыстылығының түсінігі мен белгілері.....	14
1.2 Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша он алты жасқа толмағандардың құқықтық мәртебесі.....	22
1.3 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды жазалаудың жалпы шаралары	41
2 ОН АЛТЫ ЖАСҚА ТОЛМАҒАН АДАММЕН ЖЫНЫСТЫҚ ҚАТЫНАС НЕМЕСЕ СЕКСУАЛДЫҚ СИПАТТАҒЫ ӨЗГЕ ДЕ ӘРЕКЕТТЕР ЖАСАУДЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ	
2.1 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды алдын алудағы шетелдік тәжірибе.....	49
2.2 Он алты жасқа толмағандарға қатысты жасалатын жыныстық сипаттағы қылмыстың себептері мен жағдайлары.....	66
2.3 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды алдын алудың жалпы шаралары	76
ҚОРЫТЫНДЫ.....	85
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	88
ҚОСЫМША 1. Енгізу актісі	94
ҚОСЫМША 2. Нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша ұсыныстарға салыстырма кесте.....	95

АНЫҚТАМАЛАР

Аморальділік – психикалық бұзылумен байланысты моральдық шектеулердің болмауы: шизофрения, ақыл-ойдың дамуы, биполярлық бұзылыстың маникалық эпизоды, тұлғаның бұзылуы. Әсіресе, әлеуметтік емес (қоғамға қарсы) жеке басының бұзылуы және гебоидофрениясы бар адамдарда аморалия жиі кездеседі

Детерминант – құбылыстың, оқиғаның кез-келген себебі немесе алдыңғы жағдайы.

Кастрация – табиғи ұрықтанудың алдын алу үшін жануарларда немесе адамдарда гонадаларды алып тастаудан тұратын операция (көбінесе хирургиялық).

Криминогендік – адамның белгілі бір жағдайларда салыстырмалы түрде анықталған қылмыстық әрекеттерді жасауға ықтимал дайындығының (бейімділігінің) болуын анықтайтын жеке тұлғаның психикалық қоймасының белгілі бір сапалық ерекшелігі.

Криминология – қылмысты, қылмыскердің жеке басын, қылмыстың себептері мен жағдайларын, оның алдын-алу жолдары мен құралдарын зерттейтін әлеуметтік-құқықтық ғылым.

Субмәдениет – дәлме-дәл аударымда «астыңғы мәдениет», ірі мәдени құрылым ішіндегі белгілі бір топтар, бірлестіктер мәдениеті дегенді білдіреді.

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР:

АҚШ – Америка құрама штаттары

БАҚ – Бұқаралық ақпарат құралдары

БҚО – Батыс Қазақстан Облысы

БҰҰ – Біріккен ұлттар ұйымы

ГФР – Германия Федеративтік Республикасы

ЖОО – Жоғары оқу орны

КОМИССИЯ – Қазақстан Республикасында Қазақстан Республикасы

Үкіметінің жанындағы кәмелетке толмағандардың істері және олардың

құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия

НҚА – нормативтік құқықтық акті

ІМ – Ішкі істер министрлігі

ІД – Ішкі істер департаменті

РФ – Ресей Федерациясы

РФ ҚК – Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексі

ТМД – Тәуелсіз мемлекеттер достастығы

ҚР – Қазақстан Республикасы

ҚР БҒМ – Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі

ҚР ҚК – Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі

ҚР ҚАЖ – Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі

ҚР ҚПК – Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексі

ҚС және АЕК – Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті

УЕО- Уәкілетті емес органдар

CD – Compact Disk

DVD – Digital Video Disk

КІРІСПЕ

Қылмысқа қарсы күрес қоғам мен мемлекетті терең толғандыратын проблемалардың ішінде бірінші орындардың бірін алады. Қазіргі уақытта адамға қауіпті қол сұғушылықпен, оның ішінде адамның жыныстық тұтастығына және жыныстық бостандығына қарсы қылмыстармен күресу үлкен маңызға ие. Бұл зерттеудің өзектілігі экономикалық, әлеуметтік-саяси және мәдени жағдайдың тұрақсыздығымен және динамикалық өзгерістерімен сипатталатын елдің қазіргі даму жағдайында қоғамдағы жыныстық мінез-құлықтың сана-сезімі мен дүниетаным стереотиптерінде өзгерістер болғандығымен анықталады.

Диссертация қылмыстық құқық және криминалистика саласындағы ең қиын мәселелердің бірі-кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алуға негізделген. Зерттеу жұмысында кәмелетке толмағандардың қылмыс жасауының негізгі себептері мен жағдайлары, олардың қылмыстарының түсінігі мен түрлері, сыныптамасы, Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайы, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары профилактикасының құқықтық және криминологиялық аспектілері егжей-тегжейлі қамтылады және де оларды болдырмау жөніндегі шараларды қарастыруға арналады. Ғылыми жұмыс қылмыстық құқық теориясы мен криминологиядағы кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу шарттары мен оны жетілдіру тетіктерін зерделеуге және егжей-тегжейлі зерделеуге арналған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Кез келген өркениетті мемлекет өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтауды, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді ерекше қамқорлыққа алады. Соның ішінде, қазіргі кезде кәмелеттік жасқа толмағандардың жыныстық тиіспеушілігімен байланысты кездесетін заңға қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекеттерге қарсы күрестің маңызы зор.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 2020 жылдың 1 қыркүйегіндегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Біз кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттері үшін қылмыстық жазаны едәуір қатаңдаттық. Алайда бұл проблема әлі де ушығып тұр, деп атап өтті.

Он алты жасқа толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы өзге де іс-әрекеттері үшін жазаланушылықты, жасалынған қылмыстың жәбірленушімен /жәбірленуімен/ некеге тұруына байланысты қоғамдық қауіптің болуын тоқтатқаны анықталса, сот жазадан босатауына жекелеген реформалаудың мүмкіндігін талдау, сондай-ақ жасөспірімдердің арасындағы жыныстық тиіспеушілігіне қатысты қылмыстардың алдын алуға бағытталған профилактикалық шаралардың механизімі мен осы санаттағы қылмыстарды тергеу әдістемесін жетілдіру болып табылады.

Он алты жасқа толмаған адамға қатысты жасалған нәпсіқұмарлық немесе нәпсіқұмарлық сипаттағы қылмыстарды жасаудың қоғамдық қауіптілігі оның жасаған қылмыстарының қоғам, мемлекет және жеке адам үшін салдарлардың жоғары дәрежесіне ие болуында. Содан кейін олар басқа адамдарды қылмыс жасауға шақырады. Диссертациялық жұмыс тақырыбының өзектілігі осыған байланысты.

Қазіргі жағдайды бағалау. Соңғы уақытта бұл мәселеге ерекше назар аударылуда. Тәжірибе көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік құзіреттілігін қалыптастыруды зерттеу оқушылардың жеке басына жағымды әсер етеді.

Зерттеудің мақсаты мен міндеті. Қазақстан Республикасы ҚК-ң 122-бабында көзделген заңға қайшы, қоғамға қауіпті іс-әрекеттерге қылмыстық жауаптылық пен жазалауға байланысты бірқатар мәселелерге зерттеу жүргізу мен талдау, нәтижелерін заңнамаға енгізуге ұсыныс жасау.

Аталған мақсатқа жету үшін зерттеуге келесі міндеттер қойылады:

– Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау қылмысына талдау;

– Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау қылмысының қылмыстық құқықтық сипаттамаларына талдау жүргізу;

– Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау қылмысының криминологиялық сипаттамаларына талдау жүргізу;

– Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау үшін жазаланушылықты, жасалынған қылмыстың жәбірленушімен некеге тұруына байланысты қылмыстық жауаптылық пен жазадан босату сұрақтарына талдау жүргізу.

Зерттеу нысаны. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасаудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасы, өзге адамның жауапқа тартылуы, бұл санаттағы қылмыстардың тергелу сапасы мен жалпы жасөспірімдердің қылмысын алдын алуға бағытталған профилактикалық шарасынан көрінетін қоғамдық қатынастар болып табылады.

Зерттеу пәні. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасаудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасын анықтайтын қылмыстық-құқықтық және алдын алуға байланысты нормалар және шетел мемлекеттерінің тәжірибесі құрайды.

Зерттеу тақырыбының осыған дейін зерттелгендік деңгейі. Кәмелетке толмағандарға қатысты жасалынған қылмыстарға қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттағы ықпал ету шаралары көптеген ғалымдардың еңбектерінде зерттелген. Кәмелетке толмағандарға жасалған қылмыстарды зерттеуге арналған әдебиет тапшы деп айтуға негіз жоқ. Осы мәселелерді зерттеген шет елдің ғалымдарының (М.А.Горбачев, Н.М.Паршин,

Л.М.Прозументов, Ю.В.Зырянова және т.б.) барлығы дерлік бұл қылмыстардың терең сипаттамасын береді.

Отандық ғалымдардың ішінде Е.О.Алауханов, Р.А.Орсаева, Е.І. Қайыржанов, З.А. Ажиметова, Т.К. Әкімжанов, С.А. Сартаев, С.Б.Бимурзин, Р.Б. Құлжақаева, Б.А.Жетпісбаева және ресейлік заңгер ғалымдар Ю.М. Антонян, Г.А.Аванесов, О.В. Старков, И.И. Карпец, М.М. Бабаев, А.И. Долгова, В.Д. Ермаков және тағы басқа ғалымдардың еңбектерінде осы институттың ерекшеліктерін зерттеуге және оны жетілдіруге қатысты маңызды ұсыныстар әзірленген. Дегенмен, он алты жасқа толмаған адамға қатысты қылмыстардың, оның ішінде Қазақстан Республикасы ҚК-нің 122-бабының төңірегінде теориялық және қолданбалы қырлары диссертациялық зерттеу Республика аумағында толық деңгейінде зерделенбеген.

Зерттеудің әдістемелік негіздері. Диссертациялық жұмыста жалпы ғылыми әдістер ретінде тарихи-салыстырмалы, салыстырмалы-құқықтық, жүйелік, анкеталық, әлеуметтік әдістер қолданылды. Ғылыми-зерттеу жұмыстарын әзірлеу кезінде Қазақстан Республикасының Конституциясын, 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексін және бірқатар басқа нормативтік құқықтық актілерді басшылыққа алды. Зерттеу барысында танымның жалпы ғылыми әдістері мен арнайы әдістері қолданылады: тарихи, құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, логикалық, талдау статистикалық талдау, ғылыми талдау әдістері.

Диссертациялық зерттеудің теориялық және тәжірибелік маңыздылығы. Зерттеу жұмысында автор ұсынған ғылыми зерттеулердің негізділігі мен қорытындылар, ұсынымдар мен ұсыныстар теориялық тұрғыдан қамтамасыз етіледі. Диссертацияда берілген проблемалар кешенін талдау нақты әлеуметтік зерттеу, ғылыми зерттеу және ғылыми-тәжірибе қарсы іс-қимылдардың он алты жасқа толмағандың жыныстық қылмыстарына теориялық және зерттеудің қолданбалы аспектілері пайдаланады. Автор фундаменталды отандық және шетелдік заңгерлердің, әлеуметтанушылардың, сексологтардың еңбектері,

психологтардың, білімнің басқа салаларының өкілдерінің жұмыстары мен пікірлеріне сүйенеді. Жұмыста статистикалық мәліметтерге жан-жақты талдау жүргізілді, ішкі істер органдарының есептілік материалдары, мерзімді басылымдардағы зерттеу мәселесі бойынша баспа және арнайы ғылыми-бірқатар криминологиялық, социологиялық және сексологиялық мәліметтер тақырыптың жекелеген мәселелерін қозғайтын басқа авторлардың зерттеулерлеріне негізделеді. Диссертацияда ұсынылған көптеген ғылыми ережелер мен ұсыныстар негізделген зерттеулерге және зерттеу объектіні ескере отырып дамиды және зерттеу пәні болады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Зерттеу нәтижесінде нормативтік құқықтық актілерді және он алты жасқа толмаған жасөспірімдердің арасында орын алып отырған жыныстық тиіспеушілігі қылмысын алдын алуға бағытталған механизмдерді жетілдіруді жаңа тиімді тетіктерді енгізу ұсынылады. Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы ретінде зерттеу нәтижелерін құқық қорғау органдарының теориялық, практикалық қызметіне және жоғары оқу орындарында пайдалануға беру көзделуде.

Бұл диссертациялық зерттеу он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасаудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасын анықтайтын негіздерін кешенді зерттейтін дербес ғылыми жұмыс болып табылады.

Қорғауға ұсынылатын негізгі ережелер:

1. ҚК-тің 122-бабының 3-бөлігінің 1-тармағына сәйкес көрінеу он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттерді бірнеше рет жасауы деректері, он сегіз жасқа толмаған ғашықтар арасында жиі кездеседі.

Бұл бап шеңберінде жауапкершілік мөлшері белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айырумен қатар, он екі жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасына тартылатындығы айқын.

ҚР ҚК-тің 52-бабының 3-4 бөліктерін, ҚР ҚК-тің 81-бабының 6-7 тармақтарын, Жоғарғы Соттың 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысының 6 тармағын басшылыққа алып әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру мақсатында сотталушыға түзелуіне айтарлықтай әсер етуге бас бостандығынан айырумен байланысты емес жаза түрін қолданғанның өзінде түзелуіне жеткілікті және оған дәйекті негіздер болуы себептерінен сотталушыға сот үкімін жаза тағайындау кезінде, осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген ең төменгі шектен төмен осы бапта көзделгеннен неғұрлым жеңіл түрін яғни 1 жыл 6 ай мерзімге бас бостандығынан шектеу жазасын тағайындап, сотталушыға педагогикалық лауазымдарды және кәмелетке толмағандармен жұмыс істеуге байланысты лауазымдарды атқаруға 1 жылға тыйым салынып, барлық мерзімге пробациялық бақылау белгілеуді ауқымды пайдалануды ұсынамыз.

2. Қолданыстағы «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңының 1-бабын «әлеуметтік қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмаған - бұл қадағалаусыздық немесе панасыздық салдарынан оның өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін не оны тәрбиелеуге немесе бағып-күтуге қойылатын талаптарға сай келмейтін жағдайда болатын не құқық бұзушылық немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасайтын адам» анықтамасымен толықтыру қажет. Бұл осындай кәмелетке толмағандар мен отбасылардың нақты аражігін ажыратуға мүмкіндік береді.

3. Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1098 бұйрығының 3-тарауы 16)-тармағына кәмелеттік жасқа жасқа толмаған жасөспірімдермен он алты жасқа толмағандардың арасындағы жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалынған сексуалдық сипаттағы

қылмыстардың алдын-алу және болдырмау мақсатындағы жасалынған профилактикалық іс-әрекеттер бойынша өзгерістер енгізу арқылы ҚР ҚК-нің 122-бабындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын-алады.

4. Учаскелік полиция пунктiнiң жұмысын ұйымдастыруға жауапты учаскелік полиция инспекторларының, учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілерінің қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1095 бұйрығының 3-тарауына 27) Әр оқу тоқсанының қорытындысы бойынша орта білім алушылар арасындағы құқық бұзушылықтардың жай-күйі, кәмелеттік жасқа жасқа толмаған жасөспірімдермен он алты жасқа толмағандардың арасындағы жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалынған сексуалдық сипаттағы қылмыстардың алдын-алу және болдырмау мақсатындағы жасалынған профилактикалық іс-әрекеттер бойынша білім беру ұйымының басшылығы үшін жасалынған ұсыныстары профилактикасына бағытталған нақты іс-шаралар туралы мектеп ішілік қорытынды жасап халық алдында есеп беруі тармағын енгізуді көздеп отырмыз.

Зерттеудің ғылыми-теориялық базасы: зерттеу пәніне тікелей қатысты жоғарыда аталған ғалымдардың ғылыми еңбектері.

Зерттеудің деректік базасын Қазақстан Республикасының Конституциясы; Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі, Қазақстан Республикасының қылмыстық - процесстік кодексі, Қазақстан Республикасының қылмыстық - атқару кодексі; қылмыстық істер бойынша сот қаулылары мен үкімдері, шетелдік нормативтік құқықтық актілер, анықтамалар статистикалық деректемелер, БАҚ-та жарияланған құқық қорғау органдары жұмысының қорытындысын көрсететін мәліметтер, Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының шолулары мен хабарламалары құрайды.

Зерттеудің нормативтік базасын Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі баптары, Қазақстан Республикасының Заңдары,

Кодекстер, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары, Ішкі сітер министрлігінің ведомстволық актілері, Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары, халықаралық-құқықтық актілер және басқалар құрады.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасаудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамасы мәселесі қоғамның қазіргі даму үрдісінде. Зерттеу жұмысында он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қазіргі жағдайы, динамикасы, құрылымы және үрдісі, құқық бұзушылық жасауға итермелетін себептік жағдайлар көрсетіледі, он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы жасалынатын қылмыстың профилактикасының шараларын, субъектілер қызметін жетілдіру бойынша қолданыстағы заң нормаларына ұсыныстар жасалды.

Зерттеу нәтижелерінің сыннан өтуі. Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері, теориялық ережелері, оларға негізделген ұсыныстар мен тұжырымдар Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының Арнайы заң пәндері кафедрасында талқыланды, сонымен қатар олар халықаралық және ведомствоаралық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндалды.

1 ОН АЛТЫ ЖАСҚА ТОЛМАҒАН АДАММЕН ЖЫНЫСТЫҚ ҚАТЫНАС НЕМЕСЕ СЕКСУАЛДЫҚ СИПАТТАҒЫ ӨЗГЕ ДЕ ӘРЕКЕТТЕР ЖАСАУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

1.1 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас қылмыстылығының түсінігі мен белгілері

Қазіргі таңдағы қоғам мүддесі үшін аса ауыр құбылыс – бұл кәмелетке толмағандар мен он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасаудан туындайтын қылмыстар көбеюі маңызды мәселелердің бірі болып тұр. Сонымен бірге, кәмелетке толмағандардың қылмысы-бұл қылмыстың түрі, оның ерекшелігі әлеуметтік ортаға, қылмыс жасаған жасөспірімдердің туа біткен жеке қасиеттеріне және қолданыстағы қылмыстық заңнамаға байланысты. Әрбір жасөспірімнің жыныстық тиіспеушілігіне жасалынатын іс-әрекеттер – елдің болашақ дамуына өз ықпалын тигізуде [1].

Жалпы кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылық қылмыстары мен жыныстық қол сұғылмаушылық қылмыстары проблемасы өте ауыр. Бұл көптеген аймақтарда жиі кездеседі. Кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығына қарсы қылмыстардағы ең үлкен проблема-олар жанның маңызды жолдарының біріне әсер етеді. Жыныстық қылмыстар әрдайым жоғары кідіріспен сипатталды. Зерттеушілердің көпшілігі қолда бар статистика істің объективті жағдайын, ішкі және сыртқы жыныстық қылмыстардың нақты жағдайы мен динамикасын көрсетпейді деп санайды [2].

Ю. М. Антонян жыныстық қылмыстарға тиімді жол берілмейді және нашар жарықтандырылады деп санайды. Көбінесе сол қылмыскер бірнеше зорлау жасайды, кейде бірнеше ондаған. Олардың көпшілігі кісі өлтірумен бірге жүреді. Сонымен бірге, қоғам бұл қылмыстардың неғұрлым тиімді алдын алуды, құқық қорғау органдарының әрбір фактіге алғашқы реакциясын, кінәлілерді міндетті

түрде анықтауды және оларды жазалауды күтеді. Жыныстық қылмыстар сыртқы әлеуметтік жағдайларға байланысты емес. Олар ең дамыған өркениетті елдерде де, артта қалған елдерде де орын алуы мүмкін. Осылайша, дамыған елдерде сот жүйесі тек кәсіби және жедел әрекет етеді. Демек, сериялық зорлаушылар мен өлтірушілер аз қолайлы қоғамдарда бола алатындай жаман бола алмайды. Мысалы, А. Чикатило, Н.Дямағалиев, А. Евсеев, А. Сливко және басқалары құқық қорғау органдарының қызметкерлері өз міндеттерін өте ұқыпсыз және кәсіби емес атқарғандықтан бірнеше ондаған қылмыс жасай алады. Мұндай қылмыстар жиі кездеседі. Қатысушылардың әрекеттері, егер олар жыныстық қажеттіліктен туындамаса да, жыныстық қылмыстардың қатарына жатады, өйткені олар адамның жыныстық тұтастығы мен жыныстық бостандығына қол сұғады. Жыныстық қылмыстың орындаушысы еркек те, әйел де болуы мүмкін, бірақ зорлау кезінде әйел тек серіктес ретінде әрекет етеді [3].

Жыныстық құқық бұзушылыққа қатысты мәселелерге арналған құқықтық әдебиеттерде жыныстық қол сұғушылықтың объектісі жыныстық қол сұғылмаушылық және жыныстық еркіндік деп саналады. Алайда, бізге он алты жасқа толмаған адамға жыныстық зорлық-зомбылықтың мақсаты жыныстық еркіндік емес, жыныстық тұтастық болып табылады. Мұндай адамдарға қатысты қылмыс жасаған кезде қылмыскер ешқандай жағдайда оның жыныстық қажеттіліктерін қанағаттандыруға қатыса алмайтындығын түсінеді. Құқық бұзушы сөзсіз тыйым салуға жататын қоғамдық мүдделерді бұзады және он алты жасқа толмаған адамдардың жыныстық қол сұғылмаушылығын бұзады [4].

Баяндалғанды ескере отырып, жыныстық қолсұғылмаушылықты олардың адамгершілік және дене бітімінің дамуын қорғауға бағытталған, он алты жасқа толмаған адамдармен жыныстық байланысқа түсуге және сексуалдық сипаттағы кез келген іс-әрекеттерді жасауға заңда белгіленген тыйым ретінде айқындаған жөн. Тергеу және сот практикасында жыныстық зорлық-зомбылық пен аяқталған қылмысты ажырату кезінде қателіктер жиі кездеседі. Сондықтан «жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері» және «жыныстық сипаттағы зорлық-

зомбылық әрекеттеріне жасалған әрекеттер» ұғымдарының анықтамасы теориялық қана емес, сонымен бірге үлкен практикалық маңызы бар [5].

Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынасқа түскені, еркек пен еркек арасындағы жыныстық қатынас, әйел мен әйел арасындағы жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер үшін жауапкершілік Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 122-бабының негізінде туындайды. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер де оның келісімімен қылмыстық қылмыс болып табылады. Он алты жасқа толмаған адам әлі дұрыс дамымаған деп болжанады.

Кейбір елдердің Қылмыстық кодекстерінде бұл мақала деп аталады жыныстық жетілуге жетпеген адаммен жыныстық қатынас және басқа да жыныстық әрекеттер. Алайда, біз бұл айтылғандармен келіспейміз, өйткені жыныстық жетілуге жетудің нақты мерзімі көрсетілмеген. Әр автор оны өз жолымен ашты. Мысалы: Л. А. Андреева жыныстық жас 11-ден 12 жасқа дейін дейді. М. И. Авдеев жасына назар аударады, ал Б. Басков пен В. Натансон-18 жаста. Яғни, 14 жастағы ер адаммен ерікті жыныстық қатынас, егер жыныстық жетілу 12 жаста болса, қылмыс емес деп түсінілуі мүмкін. өздері қылмыс болып табылады. Сондықтан біз қылмыстың атауын дұрыс көрсетеміз. Себебі ер адамдарда үйленуге 18 жыл, әйелдер үшін 17 жыл және бұл кезенді бір жылға дейін қысқартуға болады. Кейбір авторлармен жыныстық жетілу белгілерін жыныстық жасқа толу белгілерімен шатастырады. Жыныстық жасқа толу белгілері:

1. Организмнің жалпы дамуы.
2. Жыныс мүшесінің дамуы.
3. Жүкті болу мүмкіншілігі (әйелдерде).
4. Баланы туу мүмкіншілігі (әйелдерде).
5. Баланы өзінің сүтімен қоректендіре алу мүмкіншілігі (әйелдерде).

Ю. С. Сапожниковтың айтуы бойынша: «Жыныстық жолмен толу биологиялық түсінік және оған әлеуметтік белгілерді кіргізу жыныстық жағынан толу түсімін шектеп көрсетеді» дейді. Бізде бұл оймен толық келісеміз.

Осылайша, әйелдің жыныстық жасы оған денсаулыққа зиян келтірместен жыныстық қатынасқа түсуге, бала тууға, өз сүтімен тамақтандыруға және жынысын немесе оның нәтижесін дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Ал жыныстық жетілу кезінде ер адамдар денсаулығына зиян келтірместен жыныстық қатынасқа түсу және жыныстық қатынасты немесе оның нәтижесін дұрыс түсіну мүмкіндігін білдіреді. Бұл түсінік жас балалардағы жыныстық жетілудің алғашқы белгілерін жыныстық жетілуден ажыратуға болатындығын білдіреді. Осы тұжырымдамаға сәйкес О.А. Панфилов «он төрт кәмелетке толмаған бала барлық уақытта жыныстық жасы бойынша кәмелетке толмаған, ал төрт жастан он сегіз жасқа дейінгі адамдар жеке тәртіппен кәмелетке толмаған деп танылған. жынысы мен жасы бойынша» - деп түсінік береді [6].

Он алты жасқа дейінгі қызбен жыныстық қатынас кәмелетке толмаған және төрт жасар қызды зорлауға өте ұқсас. Оның ұқсастығының мысалы: егер жәбірленуші өзінің жасына байланысты жыныстық қатынасты толық білмесе, онда ол импотенция жағдайын ерікті негізде қолданғанын және зорлаушы екенін мойындайды. Мұнда сот-психиатриялық сараптамадан басқа, жәбірленуші психологиялық-психиатриялық сараптамадан өтуі керек. Себебі сот-психиатриялық сараптама жәбірленушінің тек ақыл-ойы бар екенін көрсетеді, ал психологиялық-психиатриялық сараптама кіс жәбірленушінің өз іс-әрекеттерін түсінбейтінін, қарсылық көрсетуге мүмкіндігі бар екенін көрсете алмайтындығын көрсетеді [7].

Заң әдебиеттерінде төлем қабілетсіздігінің жас мәртебесіне байланысты нақты Жас көрсетілмейді. Н.с. Таганцев пен И.я. Фойницкийдің айтуынша: «он жасқа толмаған кез-келген қыз әрқашан жыныстық мәнін, ұғымын түсіне алмайды». Сонымен қатар, олар үнемі дәрменсіздік жағдайын мойындауы керек және өзара келісім бойынша олармен жыныстық қатынасты зорлау ретінде

қарастыруы керек. Бірақ біз бұған келіспейміз, өйткені әр адам ойлауды қалыптастыратын дамудың әр түрлі сипатына ие, яғни ол өзінің іс-әрекетін біле алатын әр түрлі жас. Сондықтан ол нақты жағдайларға байланысты шешім қабылдауға мәжбүр.

Мысалы, А жігіті 11 жастағы Б.қызын зорлады деп айыпталған. тергеу барысында Б. есімді жас жігіттің бұрын жыныстық қатынастан зардап шеккені және онымен не істегенін толық білгені анықталды. , және ол А есімдігін жақсы көргендіктен, онымен ерікті жыныстық қатынасқа түскен. Мұнда А. зорлау үшін емес, Қазақстанның Қылмыстық кодексінің 122-бабы бойынша сотталды. Бірақ туралы әңгіме ерікті түрде қатысып, онда ерікті қылмысқа қатысу ажырата білу қажет, қылмыс жасалған, мағынасы бойынша 121-құжат Қазақстанның ҚК кезінде кездейсоқ тиісінше пайдалану. Ол жәбірленушінің жасына байланысты, нақты жағдайға байланысты, жасалған әрекеттің мағынасын толық түсіну арқылы ерекшеленеді. Қылмыстың субъектісі тек ересек адамдар, яғни он сегіз жасқа толған адамдар. Осыған сәйкес, егер он жеті жасар бала он үш жастағы адаммен жыныстық қатынаста болса немесе басқа жыныстық сипаттағы әрекеттер жасаса, ол қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Өйткені оның әрекеттерінде қылмыс жоқ. Сондықтан, біздің ойымызша, алты жасар адам бұл қылмыстың субъектісі ретінде танылуы керек [8].

Мемлекет кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуға, балалардың қадағалаусыз қалуымен күреске, аға құқық бұзушылардың балалар мен кәмелетке толмағандардың мінез-құлқына теріс ықпалына ерекше назар аударады. Он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар, бір жағынан, әлеуметтенудің жеткілікті жоғары деңгейіне жетеді (олар тәуелсіздік, табандылық, мінез-құлқын басқару, өзін-өзі ұстау қабілетіне ие болады), екінші жағынан, жеке тұлғаның одан әрі әлеуметтенуі жүреді.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексіне сәйкес, «қоғамға қауіпті іс-әрекет үшін қылмыс жасалған кезде он алты жасқа толған

адам қылмыстық жауаптылыққа жатады». Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына тән белгілер:

- қылмыстың өзін-өзі анықтау элементтерінің болуы;
- қылмыстың өзін-өзі анықтау элементтерінің болуы;
- қылмыстық белсенділікті күшейту, криминалдық тәжірибені жинақтау және кәмелетке толмағандардың ішкі қылмыстық қызметін жалғастыруға дайындық;

- Рецидивизм және қылмыс жасауға бейімділік: кәмелетке толмаған адамның өмір салты қылмыстық құқық бұзушылық жасаумен тығыз байланысты болған кезде, сондай-ақ кәмелетке толмаған адам өзінің қылмыстық әрекетін қылмыс ретінде емес, қоғам талап ететін кәсіби қызмет түрі ретінде немесе белгілі бір мақсатқа ұмтылған кезде, бұл қылмыстың орындалуын білдіреді.;

- кәмелетке толмағандардың криминогендік өмір сүру деңгейі;
- қоғамда болып жатқан жағымсыз құбылыстардың кәмелетке толмағанды әлеуметтендіруге әсері;

- қылмыстық заңнаманың үнемі өзгеріп отыратын криминогендік жағдайға бейімделуінің тиімсіздігінің көрсеткіші;

- кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алуды ұйымдастыру процесінде туындайтын міндеттерге қол жеткізудің тиімсіздігі (кәмелетке толмағандардың ерекшеліктерін ескере отырып, алдын-алу субъектілері қолданатын алдын-алу шараларын саралаудың нақты тізбегінің болмауы).

Кәмелетке толмағандардың қылмысы ерекше қатыгездікпен, олардың құрбандарына деген шамадан тыс батылдықпен сипатталады. Әдетте, жасөспірімдер өздерінің қылмыстық ниеттерін топтарда жүзеге асырады, көптеген жағдайларда өзімшіл, бұзақылық ниеттерден әрекет етеді, құрдастарының арасында беделге ие болғысы келеді, жиі ашуланады. Соңғы жылдары кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың төмендеуі байқалса да,

олар жасаған қылмыстардың көпшілігі ескерілмейді. Демек, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының нақты саны белгілі қылмыс статистикасынан үш-төрт есе көп [9].

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары агрессивтілік пен қатыгездікпен сипатталады. Кәмелетке толмағандардың қылмыс жасауының қоғамдық қауіптілігін арттыруға бұқаралық ақпарат құралдарының қылмыстық әрекетті ынталандыратын «заманауи» қажеттіліктер мен мінез-құлық үлгілерін енгізуі (қоғамдық үйлерді ұстау, пимп, жезөкшелік, есірткі тарату, порнография және т.б.) ықпал етеді. Бұған көбінесе зорлық-зомбылықты көрсету және насихаттау арқылы БАҚ және телебағдарламалар, отандық және шетелдік фильмдер тарапынан ойластырылмаған ақпараттық саясат ықпал етеді. Бұл жерде осы салада бақылау мен лицензиялауды жүзеге асыратын органдар тарапынан бақылаусыздықты атап өту қажет [10].

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының басқа себептері-үйлену, жыныстық қатынас, еліктеу, өзімшілдік, ынтымақтастық, өзін-өзі растау, әлеуметтік жауапсыздық пен жеңілдік, айыру және қоғамға қарсы тұру. Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандар бұрын Тек ересектер жасаған қылмыстарды, қылмыстық іс-әрекеттерді белсенді игере бастады. Көптеген жағдайларда, бұл қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін жасқа жеткенде, кәмелетке толмағандар ҚР ҚК-де көзделген әрекеттерді жасайтындығына байланысты. Кәмелетке толмағандардың көпшілігі кәмелетке толмағандарының қылмысына байланысты қоғамдық қауіпті іс-әрекет жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды [11].

Бүгінгі таңда жас құқық бұзушының басты белгілерінің бірі-оқуға деген ықылас пен назардың болмауы. Құқық бұзушылық жасаған және бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеп жатқан адамдарға жүргізілген әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері бойынша сұралғандардың 78% - ы олардың мектепке баруға ниеті жоқ деп жауап берді.

Кәмелетке толмағандардың бос уақытында негізгі іс-әрекеттері: теледидар көру, достармен сөйлесу, музыка тыңдау, Интернетте серфинг, өте сирек кездесетін кітаптарды оқу. Қазақстан Республикасы Конституциясының 27-бабына сәйкес бала мемлекеттің басты құндылықтарының бірі бола отырып, мемлекеттің қорғауында болады. Алайда, бүгінгі күні кәмелетке толмағандардың адамгершілік, құқықтық және дене тәрбиесіне тиісті көңіл бөлінбейді, нәтижесінде жастар арасында кейде ерекше қатыгездікпен жасалған қылмыстар және қоғамға қарсы құбылыстар байқалады [12].

Заң шығарушылардың жыныстық қылмыстарды түсінуі белгілі бір қоғамның әлеуметтік-мәдени жағдайларына байланысты үнемі дамып келеді. Жыныстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жауапкершілік және жыныстық сипаттағы әрекеттерге мәжбүрлеу барлық елдерде қарастырылған, ал әрекеттерді нормативтік реттеу тек әйел мен баланың жыныстық бостандығын бұзатын қылмыстан жынысы жоқ нормаға өтті [13].

Осылайша, кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық құқық бұзушылықтың келесі анықтамасын ұсынуға болады-бұл жәбірленушіге психологиялық немесе физикалық қысым жасау, қорқыту, қорқыту арқылы жыныстық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында субъект жасаған әлеуметтік қауіпті, заңсыз және жазаланатын әрекеттер (жыныстық иммунитетті бұзу). Сондай-ақ оларды дәрменсіз ету немесе осындай позицияны пайдалану, оларды ұрғаннан кейін олармен жыныстық қатынасқа түсуге мәжбүрлеу, олардың ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлау және қорлау құралы ретінде жыныстық қатынасқа түсу, сондай-ақ бұзушылардың қатысуымен зорлық-зомбылықсыз жыныстық актілер жасау. Осы тарауда қарастырылған ережелер мен ұсыныстар жыныстық қылмыстарды құқықтық реттеу мәселелерін толығымен және толығымен шешпейтін сияқты, бірақ перспективалы және әрі қарай зерттеуді қажет етеді [14].

1.2 Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша он алты жасқа толмағандардың құқықтық мәртебесі

Бүгінгі таңда кәмелетке толмағандардың құқықтық мәртебесі, оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтардан қорғау Қазақстан Республикасындағы саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 10 қыркүйектегі № 628 қаулысымен бекітілген «Мемлекет басшысының 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқы алдындағы өтінішін іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарының», «халық бірлігі және жүйелі реформалар ел өркендеуінің берік негізі болып табылады» 86-тармағына сәйкес прокуратураның кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі шаралар көзделген, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған, репрессиялық жұмысты күшейтуге тапсырылған.

Он алты жасқа толмаған тұлғаларға қатысты жыныстық қол сұғылушылық пен жыныстық бостандығына қарсы қылмыстар қоғамға қауіптілік деңгейі жоғары, жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатады. Он алты жасқа толмағандарға қатысты жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстар Қазақстан Республикасының аумағында жиі орын алады. Бұған дәлел ретінде ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті (бұдан әрі – ҚСЖАЕК) ресми есебінің көрсеткіштерінен көруімізге болады (төмендегі 1 суретте көрсетілген).

Сурет 1 – ҚСЖАЕК ресми есебінің көрсеткіштерінен

Статистикалық мәліметтерге сүйінсек, ең үлкен көрсеткіш үлесі Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 122-бабы (44%) бойынша он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау құрамындағы тіркелген қылмыстарға келеді. Ал, екінші кезекте сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерін (ҚР ҚК 121-бабы) құрайтын қылмыстар орын алады (42%).

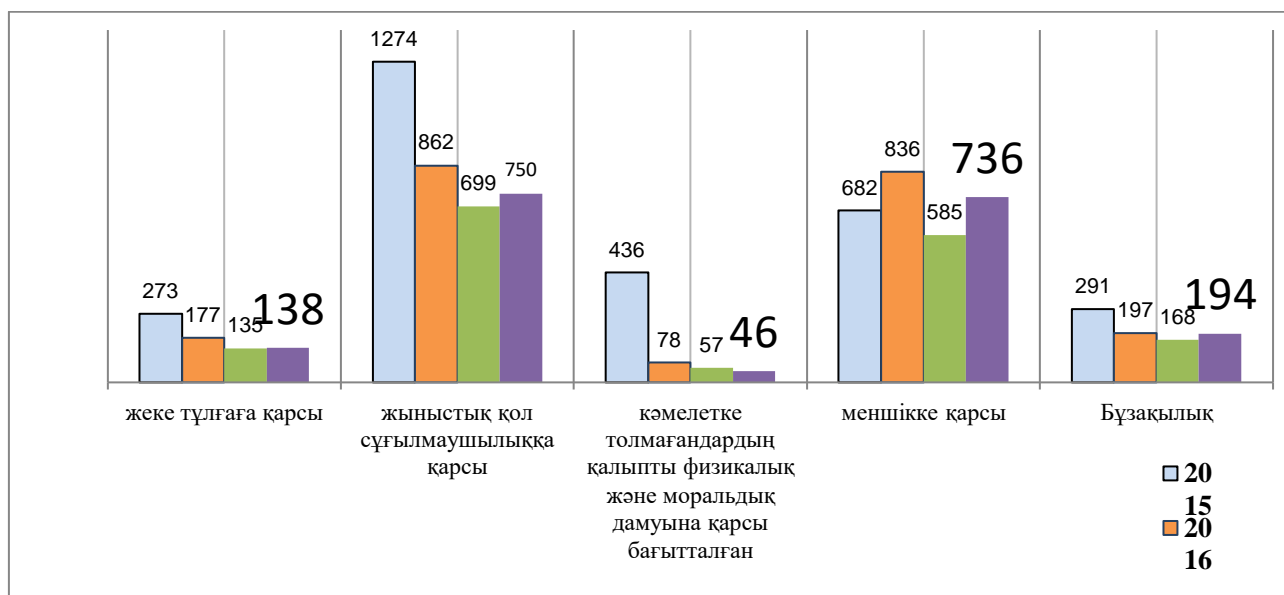
Республикамыздың аумағында ҚК-нің 122-бабымен тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша жекелей тоқталатын болсақ. Батыс Қазақстан облысында (бұдан әрі – БҚО) жыл басынан бері 14-16 жас аралығындағы кәмелет жасқа толмаған 70-тен астам жәбірленушілер жүктілікпен тіркелсе, оның тек 1 фактісі зорлау салдарынан болған. БҚО-ның Денсаулық сақтау басқармасының деректерінде бұл цифрлар анық айқындалмағанымен, облыстағы ең жас ана небәрі 14 жаста екені белгілі болды.

Жоғарыда келтірілген ҚСЖАЕК-нің статистикалық деректерінен алынған қылмыстарға нақтырақ тоқталып өтсек. Мәселен, БҚО-ның 15 жасқа толған жасөспірім тұрғыны Венера Баева жас ана атанған. Жасөспірім Венера «Astana TV» телеарнасының тілшілеріне: «Бала туғанымға өкінбеймін» деп сұхбат берді. БҚО-ның денсаулық сақтау басқармасы басшысының орынбасары Асхат

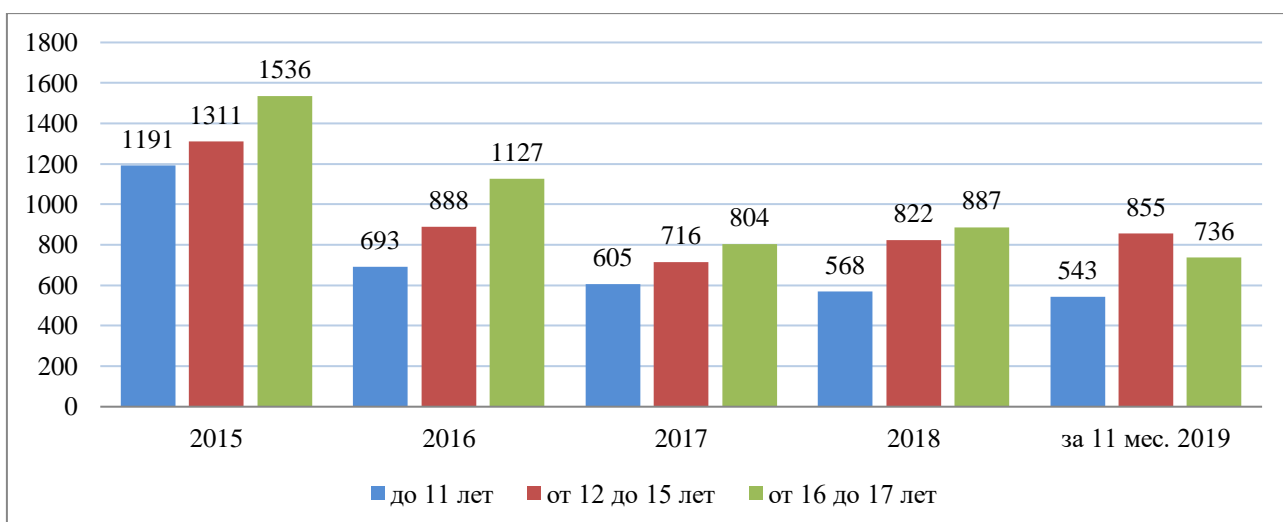
Балықов және сарапшылардың ақпараты бойынша қыз балдар 12-14 жас аралығында жүкті бола алғанымен, бала көтеріп, босануы басқа мәселе. Яғни жүктілік кезінде жас қыздардың өміріне түрлі қауіпті асқынулар пайда болуы мүмкін.

Ағымдағы жылдың өткен мерзімінде жасөспірімдердің жүктілік мәселесі және он алты жасқа толмағандарға қатысты жыныстық қатынасқа көндіру фактілері жиі тіркелген. Мысалға, жыл басынан бері сот органдарымен 18 қылмыстық іс қаралған. Оның ішінде, 14 іс бойынша сот үкімі шығарылып, сотталғандарға бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалып, жазаларын өтеу үшін қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріне жіберілген.

Осындай қоғамға қауіпті он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін ҚК-тің 122-бабымен жауаптылық қарастырылған. Осы ретте, біздің елімізде соңғы уақытта тіркелген кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың динамикасын қарастырайық (сурет 2-3).

Сурет 2 – Кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар

Сурет 3 – Кәмелетке толмағандарға қатысты жас құрамы (санаттары) бойынша жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар

Он алты жасқа толмаған адаммен сексуалдық сипаттағы қол сұғушылық жасаған адамның жалпыланған әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы келесідей: бұл 20-39 жас аралығындағы, білім деңгейі төмен, тұрақты табыс көзі немесе біліктілігі жоқ, үйі бар, заңды немесе азаматтық некеде тұрмайтын ер адамдар. Психикадағы ауытқулары (негізінен олигофрения түрінде) бар адамдар санатының үлес салмағы тым жоғары. Бұған бірден-бір себеп: олигофрения диагнозының айқын белгілері бар ер адамдардың әйелдермен жыныстық сипаттағы қарым-қатынасқынға соғады. Мұндай адамдарға өздерінің жыныстық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін пайдаланатын кәмелетке толмаған балалармен байланыс табу әлде қайда оңай болып келеді. Осы іс-әрекетке баратын кінәлілерге отбасылық қатынастарды бұзу және алкогольдік ішімдіктерді теріс пайдалану тән.

Нақты қылмыс түрінің криминологиялық сипаттамасында қылмыскер жеке тұлғасының портреті өзекті роль атқарады. Ю. Антонянмен В. Эминов атап өткендей, жеке тұлға қылмыс себептерінің тасымалдаушысы болып табылады: сондықтан жеке тұлға қылмыстық мінез-құлықтың барлық механизмінің негізгі және маңызды буыны деп айта аламыз. Тиісінше, мұндай мінез-құлықты

тудыратын ерекшеліктердің алдын алу әсері тікелей нысаны болуы керек.

Қылмыскердің жеке тұлғасын қалыптастыру үлкен мәселе. «Тұлға болып туылмайды, тұлға болып қалыптасады» – бұл тезис біздің санамызға мектеп қабырғасынан енген. Жеке тұлғаның қалыптасуын түсіну тәсілдері туралы әлеуметтанулық пікір таластарға қатыспай, криминологияда қылмыскердің жеке тұлғасы, тұтастай алғанда, әлеуметтік қатынастардың субъектісі және объектісі ретінде, оның мінез-құлқына әсерететін әлеуметтік, психологиялық және биологиялық сипаттамалардың тасымалдаушысы ретінде идеясы маңызды екенін атап өткен жөн. Демек, адам қылмыскер болып туылмайды, оның бойындағы қылмыстық мінез-құлқы қоршаған ортаның қолайсыз әсерінен қалыптасады.

Ал, Ю. Антонянның пікірінше жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы сипатындағы қылмыс жасаған қылмыскерлердің ең үлкен белсенділігі 16-17 жасқа толған тұлғаларға келеді. Анықталған жыныстық сипаттағы қылмыстардың жалпы санының 10-12%-ын 30 жастан асқан адамдар құрайды. Осылайша, ғылыми әдебиеттерде «бала зорлаушысы» деген ұғымға, яғни тұлғаға қатысты дұрыс көрсетілген портрет нақты құрылмаған.

Көптеген осы салада зерттеу жұмыстарын жүргізген мамандар мен сарапшылар өздерінің көзқарасын ұсына отырып, криминологиялық зерттеулермен статистикалық мәліметтерге сүйене келе қылмыскердің стандартты жасы мен портреті туралы түрлі болжам жасайды.

Қылмыскердің жасы туралы мәселеге тоқталсақ, бізбен сараланған қылмыстардың алты жасқа толмаған тұлғалар жасайтынын ескермеуге болмайды. Он алты жасқа толмағандар әдетте, бұл қылмыстарды сыбайластықпен, дәлірек айтатын болсақ алдын ала келісім арқылы теріс пиғылдарын жүзеге асырады.

Қылмыс жасаудың алғашқы себептерін биологиялық теориясының негізін қалаушы К. Ломброуз жасады. Бұл теорияның өкілдері қылмыстың себептері табиғи туа біткен деп санайды. Атап айтқанда, Ч. Ломброзе кейбір адамдар

қылмыстық бейімділікпентуылады деген қорытындыға келді. Оның пікірінше, қылмыстық типтерді бассүйегінің пішінімен анықтауға болады. Ч. Ламброзе қоғамның қылмыстық мінез-құлықтың дамуына әсерін жоққа шығармады, бірақ қылмыскерлердің көпшілігі биологиялық тұрғыдан дегенеративті деп санайды. Кейіннен қылмыстарға биологиялық бейімділік туралы идеялар қатты сынға ұшырады және қолжетімді емес деп танылды.

Қылмыстық жауаптылық, жыныстық қатынас еркек пен еркектің, сондай-ақ әйел мен әйелдің сексуалдық сипаттағы азғындық іс-әрекеттерін күш қолданылмай, оны қолданамын деп қорқытпай немесе жәбірленуші адамның дәрменсіз күйін пайдаланбай жасалған жағдайларда туындайды.

Әлемдік тәжірибеге келетін болсақ, ең алғашқы баланың құқығын қорғауды қажет еткен Женевалық декларация болып табылады. Ол декларация 1924 жылы қабылданған. Женевалық декларацияға қарайтын болсақ, жалпы елдебалалардың құқығын қорғай отырып, кәмелетке толмағандар қылмыстық құқық бұзушылық жасамас үшін тәрбиеге көп көңіл бөлу қажеттілігін, яғни ата-ананың алатын орны басты рөлде болуы керектігін атап көрсеткен. Бала құқықтарын қорғау бағытында халықаралық деңгейде келесі құқықтық актілер қабылданған: 1948 жылғы «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы», 1959 жылғы «Бала құқығын қорғау декларациясы» және 1989 жылғы «Бала құқықтары туралы Конвенция» және т.б.

Қазақстан мен әлемдік тәжірибеге салыстырмалы талдау жүргізу нәтижесі келесіні көрсетті. Яғни, ҚК-тің 122-бабының 2-бөлігінде (он алты жасқа толмаған адамға қатысты ата-анасы, өгей әкесі, өгей шешесі, педагог не оны тәрбиелеу жөніндегі міндеттер Қазақстан Республикасының заңымен жүктелген өзге адам жасаған дәл сол іс-әрекеттер) көрсетілген саралау белгісін (Ресей тәжірибесі бойынша) ауырлататын мән-жайлар ретінде қарастыруға болады деп тұжырым жасаймын.

Қазақстанның Қылмыстық кодексінің 122-бабында көрсетілген он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынастың немесе жыныстық сипаттағы

басқа әрекеттердің криминологиялық аспектілерін қарастырып, жалпылай келе, кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығына қарсы жасалған қылмыстардың жеке психологиялық ерекшеліктерін одан әрі зерттеу жеке қасиеттердің мазмұнды және семантикалық байланысын тереңірек ашуға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн.

Айтылғандың негізінде, елімізде он алты жасқа толмаған жас жеткіншіктердің сексуалдық әрекеттерге жиі баратынын және одан бөлек ерте жасында, ана атанып жатқан фактілерге куә болып отырмыз. Жалпы қарап отырғанымыздай ата-аналар мен мемлекет тарапынан жұмыс жасайтын мекеме қызметкерлерінің профилактикалық бағыттағы түсіндірме жұмыстарының толыққанды жүргізілмегендігі айқындалып отыр. Осы тұрғыда осындай жағдайлардың елімізде орын алуын болдырмау мақсатында Жалпыұлттық іс-шаралар жоспарының 86-тармағын басшылыққа ала отырып, мемлекеттік қадағалаушы органдарға үйлестіру және атқарушы органдарға ұйымдастырушылық, сондай-ақ заңнамалық, құқықтық түсіндіруді сүйемелдеуді және өзге де іс-шараларды қамтитын кешенді жоспарын әзірлеуді ұсынамыз:

– Он алты жасқа толмағандарға және кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыс, сексуалдық зорлық-зомбылық, балаларға қатыгездікпен қарау проблемасына қоғамның назарын аудару үшін қазір іске асырылып жатқан әлеуметтік жобалардың жеткіліктілігі мен зорлық-зомбылық әдістерінің көріністеріне жол бермеу туралы ақпарат таратуды жүзеге асыруды;

– Он алты жасқа толмағандар мен кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғу маушылығына, балаларға қатысты зорлық-зомбылық жасауды болдырмауға бағытталған мәдени-ағарту және ақпараттық-насихаттау іс-шараларын халық арасында түсіндіру жұмыстарын қарқынды жүргізуге;

– Балалар мен жасөспірімдерге қатысты зорлық-зомбылық әрекеттерін хабарлаған немесе алдын алған адамдарды ынталандыру мақсатында материалдық (белгілі ақшалай сомалар және т.б.) немесе материалдық емес

(алғыс хаттар немесе төсбелгілермен марапаттау және т.б.) қолдау механизімін енгізуді ұсынуды;

- «Груминг» (әлеуметтік желілерді пайдалану жолымен кейіннен жыныстық қатынасқа түсу мақсатында баламен немесе жасөспіріммен (кейде оның жақындарымен) сенімді қарым-қатынас құру процесі) үшін қатаң қылмыстық жауапкершілікті енгізу қажеттілігі;

- Автоматты бұғаттауға жататын интернет-ресурстардың қосымша санаттарын енгізе отырып, «Кибернадзор» ақпараттық жүйесін оңтайландыру;

- Нәпсіқұмарлық сипаттағы қылмыстарға бейім адамдарды анықтау және есепке қою кезінде орын алған проблемаларды анықтап, оларды болдырмау бойынша шаралар қабылдауды;

- Білім беру ұйымдарындағы психологтар мен медициналық қызметкерлердің штаттық кестесін жеткілікті дәрежеде оңтайландырып, мамандардың сексуалдық зорлық-зомбылық бағытындағы жұмысын реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіруді;

- Жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған кәмелетке толмаған жәбірленушілерді оңалту, сондай-ақ куәларды қорғау мақсатында біріңғай жүйесін қалыптастыру (сенім телефондарына байланысу жолымен жасырын көмек алу және т.б.) арқылы арнайы орталықтарды құру;

Жалпы кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды төмендету динамикасының нәтижелі болуы көп аспектілікті, кешенділікті, елеулі материалдық, ұйымдастырушылық және өзге де шығындарды, әртүрлі мемлекеттік органдар мен қоғамдық құрылымдардың күш-жігерін біріктіру мен үйлестіруді талап етеді [15].

Конституциялардағы және басқа да нормативтік құқықтық актілердегі адам мен азаматтың құқықтық мәртебесін Заңда бекітілген құқықтар мен міндеттер жүйесі ретінде сипаттауға болатындығы белгілі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабы «...демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет, оның ең қымбат қазынасы-адам және

адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары». Бұл адамның құқықтық мәртебесіне үлкен мән берілетінін растайды. Алайда, егжей-тегжейлі заңнаманы қажет ететін маңызды аспект баланың құқықтық мәртебесі болып табылады. Осы саладағы зерттеулердің жеткілікті санына қарамастан, қазіргі проблемаларды нақты заңнамалық реттеу әлі де жоқ.

«Кәмелетке толмаған» ұғымы құқықтың осы саласымен реттелетін қоғамдық қатынастардың ерекшеліктерін анықтайтын нақты мазмұны бар құқықтың әртүрлі салаларында кездеседі. Азшылықтың жалпы құқықтық тұжырымдамасына келетін болсақ, ол белгілі бір жастағы адамдардың жалпы демографиялық сипаттамаларын қамтиды.

Заңнамада, құқықтық практикада және құқықтық әдебиеттерде «кәмелетке толмаған» ұғымдары жиі қолданылады. Бұл негізінен кәмелетке толмағандардың құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне назар аударумен байланысты. Теориялық тұрғыдан алғанда, «кәмелетке толмағандар» ұғымы көбірек назар аударады - жас кезеңін, азшылықтың жеке қасиеттерін және кәмелетке толмағандардың нақты мінез-құлқының себептерін зерттеу.

Кәмелетке толмаған – бұл белгілі бір жасқа толмаған, оның көмегімен заң барлық азаматтық құқықтық қабілеттілікті, яғни елдің Конституциясында және басқа заңдарында көзделген субъективті құқықтарды, бостандықтар мен заңды міндеттерді толық пайдалану мүмкіндігін байланыстырады. «Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы No 345-II заңында бала он сегіз жасқа (кәмелетке) толмаған адам болып табылады деп белгіленген. Алайда, аталған мәселе саласындағы қазақстандық және халықаралық сот практикасының салыстырмалы талдауы көрсеткендей, адамдардың жасы бойынша кез келген аражігін ажырату, тіпті заңда көзделген жағдайларда да жеткілікті түрде ерікті болып табылады.

Жеке тұлғаға, оның ішінде ішінара немесе толық заңды тұлғаға белгілі бір құқықтар берілген кезде, жасқа байланысты цензураның дәрежесі көптеген

жағдайларға байланысты: мемлекет басынан өткерген нақты тарихи кезең, Нормативтік өзгерістер, ұлттық ерекшеліктер, әр мемлекеттің әртүрлі тәсілдері, халықаралық қауымдастықтың бұл проблемасы және басқалар. Адамның балалық шағына байланысты оған берілген құқықтарды мемлекеттің заңды пайдалану сәтінің шарттылығы көбінесе оның физиологиялық дамуы, биологиялық және психологиялық ерекшеліктері сияқты жеке және жеке ерекшеліктеріне байланысты, олар көбінесе сәйкес дамиды. дәстүрлі нормаға сәйкес келмейтін кестеге сәйкес келеді және жасы заңмен анықталады.

Баланың ерекше тақырып ретіндегі негізгі сипаттамасы – бұл мәртебеде кездесетін жас шектеулері. Шын мәнінде, заң шығарушы балалардан басқа азаматтардың қандай да бір санатын тек жас ерекшелігі бойынша бөлмейді. Азшылықтың жасы әлемдегі әр мемлекет үшін бірдей емес. Кәмелетке толмағанның шегі әдетте 18 жыл. Бірақ 15, 20 және 21 жасқа толған адамдар кәмелетке толған елдер бар.

Сондықтан, халықаралық құқықтық актілерде кәмелетке толмағандардың жас тобы туралы айтылған кезде, әдетте кәмелетке толмағанның шекарасы ретінде 18 жас көрсетіледі, «егер ұлттық заңнамада өзгеше жас белгіленбесе». 1985 жылғы 29 қарашадағы БҰҰ-ның кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігі үшін ең төменгі стандартты ережелерінде (Пекин ережелері). Минималды стандартты ережелер оларды әртүрлі құқықтық жүйелерде қолдануға болатындай етіп тұжырымдалған, осылайша мүше мемлекеттердің экономикалық, әлеуметтік, саяси, мәдени және құқықтық жүйелерін толығымен ескере отырып, сондай-ақ кәмелетке толмағандар туралы кез-келген анықтамада және кез-келген жүйеде кәмелетке толмағандарға қатысты кейбір минималды стандарттарды кәмелетке толмағандарға белгілейді.

Сондықтан «кәмелетке толмаған» термині 7 жастан 18 жасқа дейінгі және одан жоғары жас тобын қамтиды. Ұлттық құқықтық жүйелердің алуан түрлілігін ескере отырып, мұндай ауқым сөзсіз болып көрінеді. Қолданыстағы заңнаманы кәмелетке толмағандардың құқықтары мен міндеттерін қамтамасыз ету

тұрғысынан талдау бүгінгі күні азаматтардың осы санатының құқықтық жағдайына нақты анықтама жоқ деген қорытынды жасауға болады [16].

«Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-ІІ Заңы кәмелетке толмаған азаматтардың құқықтық жағдайы бекітілместен, бала құқықтарының жалпы кепілдіктерін ғана айқындайды. Тұтастай алғанда, құқықтың әртүрлі салаларында - әкімшілік, азаматтық, отбасылық, қылмыстық - заңмен белгіленген қоғамдық қатынастардың қатысушылары ретінде кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайын ішінара реттейтін нормалар бар. Мысалы, жоғарыда айтылғандай, әкімшілік құқықта әкімшілік-құқықтық қатынастарға қатысушылардың бұл тобы әкімшілік жауапкершілікке тартудың ең төменгі жасын, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды әкімшілік жауапкершілікке тарту тәртібін белгілейтін жалпы ережелерді реттеуге бөлінеді.

Кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу мен құқықтық жағдайын нығайтудың басым мәселелерін шешуге бағытталған ұсыныстардың ішінде баланың отбасында өмір сүру және тәрбие алу құқығына кепілдік беретін нормалардың қатаңдатылуы мен енгізілуін атап өткен жөн. Балалардың басқа құқық субъектілерімен теңдігі туралы заңдарға кейбір түзетулер енгізілуі керек. Құқықтық және әлеуметтік мемлекеттік құрылымда жалпыадамзаттық құндылықтарды, оның ішінде өмірді, құқықтарды, бостандықтарды, мүдделерді, ар-намысы мен қадір-қасиетін, жеке денсаулығын тану туралы мәселе бірінші орынға қойылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бөлігі өзін «демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет, оның ең қымбат қазынасы-адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп бекітеді. Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің бүкіл кезеңінде балалар халықтың ең қорғалмаған әлеуметтік-демографиялық тобына айналды.

Статистикалық деректерді талдау ата-анасының қамқорлығынсыз қалған

балаларға қатысты оң динамиканы көрсетеді. Атап айтқанда, 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасының 188 білім беру, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау ұйымдарында 33 682 (2012 жылы - 34 785) жетім бала мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған бала тұрып жатыр. Оның ішінде 23 803 бала қорғаншылықта және қамқоршылықта, ал 9 879 бала асырап алушы отбасыларда. Алайда, бұл сандарды жұбаныш деп айтуға болмайды, сондықтан ҚР-да ҚР Үкіметі жанынан Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия құрылды. Дәл осы құрылым кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау, олардың құқықтарының бұзылуын болдырмау, панасыздық пен панасыздықты азайту саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз ету бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеуді қамтамасыз етуге арналған [17].

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмысты анықтауға, күреске және оның алдын алуға, балалар арасындағы панасыздық пен қадағалаусыздықтың өсуіне қарсы іс-қимыл жасауға, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге байланысты мәселелерді кешенді шешудің бірыңғай бағытын әзірлеу және 2001 ж. Қазақстан Республикасы Үкіметінің «кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау комитеті туралы Ереженің моделі» қаулысы. Бұл нормативтік құжат комиссияның құқықтық мәртебесін, функционалдық бағытын, құзыреті мен мөлшерін айқындайды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда 214 комиссия бар. Олардың құрамына 14 облыстық, 39 қалалық және 161 аудандық комиссиялар кіреді. Комиссиялардың құрамын мынадай лауазымды адамдар - төраға, төрағаның орынбасары, комиссия мүшелері және жауапты хатшы ұсынады. Мемлекетте бірқатар мемлекеттік органдар жұмыс істейді, олардың қызметі кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу кезінде профилактикалық сипатта болады. Бұл органдар жүйесіндегі орталық орынды кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия алады. Бұл комиссиялар Қазақстанда жұмыс істейтін кәмелетке толмағандар арасындағы құқық

бұзушылық пен панасыздықтың алдын алу органдарындағы маңызды, маңызды және функционалдық қажетті буын деп танылды. Дәл осы комиссиялар кеншілер ортасында болатын немесе туындайтын негізгі қоғамдық қауіпті құбылыстарды бейтараптандыру қажет болған кезде стратегиялық маңызды рөл атқарады. Қолданыстағы құқықтық ғылыми әдебиеттерді талдау кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялардың атқарушы билік жүйесіндегі орталық буын ретіндегі ерекше рөлін көрсетеді: қабілетті қоғамдық пікірдің қалыптасуына әсер ету; баланың дамуына әсер ететін жағымсыз жағдайларды анықтау; баланың қазіргі қоғамның толыққанды және толыққанды мүшесі болуына көмектесу үшін барлық жағымсыз жағдайларға дұрыс қарсы тұруды қамтамасыз ету; қоршаған ортаны қорғау және қоршаған ортаны қорғау құқықты іске асыруға көмек.

Кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия қызметінің нормативтік негізі Қазақстан Республикасының бірқатар нормативтік құқықтық актілері болып табылады:

1. 1995 жылғы 30 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Конституциясы;
2. «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 18 қыркүйектегі No 193-IV Кодексі;
3. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы No 518-IV Кодексі;
4. 2015 жылғы 9 ақпандағы No 285-V «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;
5. Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу және балалардың қараусыз қалуы мен қараусыз қалуының алдын алу туралы» Заңы;
6. «Бала құқығы туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы No 345-2 Заңы;
7. 2007 жылғы 24 мамырдағы No 415 «Қазақстан Республикасы

Үкіметінің жанындағы кәмелетке толмағандар істері жөніндегі ведомствоаралық комиссия және олардың құқықтарын қорғау туралы» ереже;

8. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының 1999 жылғы 28 тамыздағы No 73 тұжырымдамасы;

9. Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері.

Мұндай кең құқықтық базаны құру, сөзсіз, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың белгілі бір жетістігі болып табылады. Бұл ретте Қазақстанның құқықтық жүйесінің бір бөлігін жалпыға бірдей танылған халықаралық қағидаттар мен стандарттарға түрлендіру міндетін шешу қажет:

1. Ювеналды сот төрелігін жүзеге асырудың БҰҰ-ның минималды стандартты ережелері (Бейжің ережелері, 1985);

2. БҰҰ-ның кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу жөніндегі нұсқаулығы (Эр-Рияд, 1990);

3. БҰҰ-ның бостандығынан айырылған жасөспірімдердің құқықтарын қорғау ережелері (1990);

4. БҰҰ-ның қамауға алумен байланысты емес шаралардың минималды стандартты ережелері (Токио ережелері, 1990 ж.) және басқалары.

Аталған халықаралық-құқықтық құралдарды пайдалану кезінде міндетті және міндетті емес халықаралық-құқықтық нормалардың арасындағы айырмашылықты мұқият зерделеу қажет. Мысалы, БҰҰ Бас Ассамблеясының 1985 жылғы 29 қарашадағы 40/33 қарарымен қабылданған кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін іске асыру жөніндегі БҰҰ-ның ең төменгі стандартты ережелері (Пекин ережелері) өте маңызды, өйткені олар Конвенцияда белгіленген ең төменгі стандарттарды қамтиды. бала құқығы. Алайда, олар міндетті емес, өйткені олар тек кеңестік сипатта болады. Себебі, заң жобасында осы Ережелерге тікелей сілтемелер бар. Бірақ бала құқықтары туралы Конвенция азаматтық және саяси құқықтар туралы пакті, сондай-ақ Адам құқықтары туралы Еуропалық конвенция сияқты міндетті халықаралық

нормалар болып табылады. Олар барлық қазақстандық судьялар үшін міндетті [18].

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде, кәмелетке толмағандардың ісі жөніндегі комиссиялардың құқықтық мәртебесін, құқықтық мәртебесін, құзыреті саласы мен қызмет тәртібін реттейтін заңдар мен заңға тәуелді актілерде ұсынылған кешенді заңнаманың болуы құқықтар, комиссиялар барлық мемлекеттік органдар мен әлеуметтік қызметтердің қызметін үйлестіретін органдар болатынына үлкен үміт пен сенімділікті арттырды, кәмелетке толмағандар мәселелерімен айналысады. Бұл прогрессивті өзгерістер көп жылдық кеңестік кезеңде кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссияның қарауына кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары туралы істердің 30 пайыздан астамы берілгеніне қарамастан, қазіргі уақытта орын алды. Сонымен қатар, олардың арасында Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер, яғни 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықтары туралы істер болды. Заңда көзделген тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдана отырып, сот кәмелетке толмаған құқық бұзушыны босату тәртібін көздейді. Сондай-ақ, сот кәмелетке толмағанның құқық бұзушылық туралы іс материалдарын комиссияға жібере алады. Өз кезегінде, балалар істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия жасөспірімдердің құқыққа қарсы әрекеттерін өз бетінше қарауға, сондай-ақ балалардың оқудан және жұмыстан жалтаруы туралы істерді өз бетінше қарауға толық құқылы болды [19].

Қазақстан Республикасы БҰҰ Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 20 қарашадағы 44/25 резолюциясымен қабылдаған Бала құқықтары туралы Конвенция Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудегі прогрессивті қадам болып табылады. Осылайша, ҚР Үкіметі жанындағы кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссияның қызметі өте берік құқықтық базаға негізделген деп айтуға болады. Комиссия өз қызметі

шеңберінде осы нормативтік құқықтық актілерді басшылыққа алуға тиіс.

Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі Комиссия Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы кеңесші орган болып табылады. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия барлық деңгейлерде Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмағандардың құқықтық жағдайына байланысты мәселелердің кең ауқымын қарайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия отырыстарындағы проблемалық сәттердің негізгі бөлігі мынадай өзекті мәселелерге арналған:

— жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды отбасына орналастыруды ұйымдастыру, патронаттық тәрбие және өзге де баламалы нысандарды іздеу;

— заңсыз іс-әрекеттер жасаған кәмелетке толмағандардың істерін талдау;

— кәмелетке толмағандардың қиын өмірлік жағдайдағы жағдайын талдау, оларды әлеуметтендіруге және оңалтуға көмек көрсету;

— белгілі себептер бойынша кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу және тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындамайтын ата-аналарға/заңды өкілдерге қатысты істерді талдау;

— қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен және арнайы білім беру ұйымдарынан босатылған кәмелетке толмағандарды жұмысқа орналастырудың оңтайлы нысандарын іздеу;

— алдыңғы отырыстарда қабылданған Комиссия шешімдерін орындау.

Кәмелетке толмағандарды қорғау және олардың құқықтарын қорғау комитетіне жүктелген функцияларға сәйкес олар кәмелетке толмағандардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін барлық қажетті

жұмыстарды жүргізеді деп айта аламыз. Сонымен қатар, олар осы аймақтағы кәмелетке толмағандармен жұмыс жоспарларының орындалуын жалпы ұйымдастыруға және олардың орындалуын тексеруге жауап береді. Өздеріне жүктелген функцияларды дәл орындау үшін комитеттер өз мүшелері мен мемлекеттік меншікті таңдау мен орналастыруға, олардың арасындағы міндеттерді нақты бөлуге қамқорлық жасауы керек. Сондықтан кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның жұмыс жоспарларында олардың орындалуына жауапты адамдарды көрсету маңызды, бұл комиссия мүшелеріне жүктелген функциялардың орындалу сапасын бақылауда сенімділікті қамтамасыз етеді [20].

Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялардың өз міндеттерін орындау кезіндегі қызметі құқықтық сипатта болады. Олар қабылдаған шешімдер түпкілікті болып табылады және орындалуға жатады. Олар түпкілікті, яғни олар басқа органның мақұлдауын қажет етпейді. Айта кету керек, кәмелетке толмағандардың ісі жөніндегі комиссиялардың қызметін тексеру және олардың құқықтарын қорғау орталық орынға ие болуы керек, өйткені шешімді дұрыс және егжей-тегжейлі қабылдау ғана емес, сонымен қатар оның жүзеге асырылуына қажетті бақылауды ұйымдастыру да маңызды.

Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялардың рөлі мен құқықтық маңыздылығын айқындайтын негізгі функциялардың ішінде, бірінші кезекте, кәмелетке толмағандарға комиссиялардың құқықтарын қорғауда және қорғауда жәрдем көрсету функциясын атап өткен жөн. Әсіресе олардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделері. Біздің ойымызша, бұл функцияның құқықтық мағынасының кең мағынасында оны кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның қызметі деп атауға болады, өйткені ол барлық өмірлік аспектілерді қамтиды. кәмелетке толмағандардың мүдделері [21].

Жоғарыда баяндалғанмен қатар кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялардың Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес бірқатар арнайы функциялары бар. Атап айтқанда, олар кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, панасыз қалудың және қадағалаусыз қалудың алдын алу жөніндегі жұмыс саласындағы ағымдағы жағдай туралы барлық мүдделі құрылымдарды үнемі хабардар етуге тиіс. Бұдан басқа, комиссиялар кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылу фактілерін анықтайды және барлық мүдделі тұлғаларды хабардар етеді.

Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия қызметінің маңызды және маңызды бағыттарының бірі қиын өмірлік жағдайдағы балаларды анықтау болып табылады, бұл олардың денсаулығына теріс әсер етеді және олардың өміріне қауіп төндіреді. Бұл жұмыс жүйелі және жүйелі. Бұдан басқа, комиссия кәмелетке толмағандарды күтіп-бағу, тәрбиелеу, олардың өмірі мен денсаулығын қорғау жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын ата-аналарды (заңды өкілдерді) анықтайды. Ата-аналарды (заңды өкілдерді) анықтау процесіне үлкен мән беріледі, олардың тәрбиесі кәмелетке толмағандардың дұрыс физикалық, психикалық және моральдық дамуына теріс әсер етеді. Балаларға қатыгездікпен қарайтын ата-аналарды (заңды өкілдерді) анықтау функциясы бөлек көрсетілген. Дәл осы жұмыс түрі балалар мен жастардың қадағалаусыз қалуымен, панасыз қалумен және қылмыспен күрестің алдын алу негізін құрайды, өйткені осы үш элемент маңызды және теріс әлеуметтік фактор болып табылады, ол есепке алмағанда, бүкіл заманауи Қазақстандықтар үшін қатер төндіреді. Алайда, комиссиялар ағымдағы кезеңнің проблемалық міндеттеріне ерекше назар аударуы керек, мысалы:

а) кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының профилактикасын жүзеге асыратын органдарды жүйелі бақылау;

б) кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылық профилактикасын

жүзеге асыратын барлық мекемелердің жұмысын сипаттайтын статистикалық деректерді жинау, талдау және қорыту;

в) кешенді тәсілді талап ететін проблемаларды анықтау, кейде әртүрлі бөлімшелердің араласуы және оларды шешу бойынша ұсыныстар әзірлеу;

г) неғұрлым проблемалық көрсеткіштері бар өңірлерге мониторинг жүргізу және оларды анықтау және оларға ұйымдастырушылық, ведомствоаралық, әдістемелік және практикалық көмек көрсету.

Сонымен қатар, өздеріне жүктелген аумақтық басқармаларда өз өкілеттіктерін жүзеге асыратын кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар кәмелетке толмағандардың проблемаларына байланысты мәселелерді шешуде барлық қиындықтарға тап болады. Сондықтан балалардың жұмыспен қамтылуына, олардың бос уақытын ұйымдастыруға және өткізуге байланысты мәселелерді шешуде, сондай-ақ балалардың басқа да құқықтары мен бостандықтарын қорғауға байланысты түрлі мәселелерді шешуде айтарлықтай қиындықтар туындайды. Шынында да, қазіргі жағдайда кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссиялардың қызметін шұғыл түрде қайта қарау және олардың құқықтарын қорғау қажет.

Қазіргі уақытта баяндалғанның негізінде балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялардың кәсіпорындармен, мектептермен, денсаулық сақтаумен, спортпен және т. б. бұрын бұзылған өзара қарым-қатынастарының бұзылғаны туралы куәландыратын фактілерге көрнекті орын беріледі. Сол себепті қазіргі заманғы жағдайда Қазақстан Республикасының бірінші кезектегі міндеті қазіргі Республиканың қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларына қатаң бейімделген баланың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар туралы жаңа нормативтік-құқықтық актіні әзірлеуді және қабылдауды жеделдету болып табылады.

Жоғарыда баяндалғанды негізге ала отырып, қазіргі уақытта кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар арасында кәсіпкерлікпен, мектеппен, денсаулық сақтаумен, спортпен және т. б. бұрын

бұзылған қатынастардың бұзылғанын куәландыратын фактілерге маңызды орын беріледі. Қазақстан шетелдегі осындай құрылымдардың оң тәжірибесін міндетті түрде ескере отырып. Бірінші кезекте кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссиялар құру тетігін қайта қараған жөн. Комиссиялардың кадрлық құрамында қағидатты түрде жаңа тәсілдер әзірленуге тиіс. Комиссияларда тұрақты негізде жұмыс істеу үшін негізгі жұмыс орны бойынша жұмыс істемейтін заңтану, психология, менеджмент, әлеуметтану саласындағы мамандар тартылуы тиіс [22].

1.3 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды жазалаудың жалпы шаралары

Қазіргі уақытта әлемнің кез-келген елінде заңмен «келісім жасына» жетпеген адаммен жыныстық қатынас үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. Қаралып отырған қылмыстың құрамын құрудағы ең күрделі мәселе заң шығарушының жас шегін анықтауы болып табылады, сол кезден бастап кәмелетке толмаған адам өзінің жыныстық еркіндігін өз бетінше басқаруға құқылы. Бұл шекара «келісім жасы» деп аталады. Жұптасу жасын анықтау проблемасының ерекше өткірлігі-жақында пайда болған екі қарама-қарсы тенденцияның қақтығысы. Бір жағынан, жыныстық моральды жеделдету және жалпы ырықтандыру жыныстық өмірдің басталуының жас шеңберінің күрт төмендеуіне әкелді. Екінші жағынан, дамыған елдерде педофилияға қарсы ауқымды науқан басталды, бұл заңнаманы қатаңдатуға әкелді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас және нәпсіқұмарлық сипаттағы өзге де әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілік көзделген (ҚР ҚК 122 – бабы), 1-бөлік-үш жылға дейінгі немесе бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. 2-бөлік он алты жасқа толмаған адамға қатысты ата — анасы, педагог не оны тәрбиелеу жөніндегі міндеттер заңмен жүктелген өзге

адам жасаған нақ сол іс-әрекеттер-он жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, бес жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. бірнеше рет жасалған 1 және 2-бөлікте көзделген әрекеттер — он жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып немесе онсыз жеті жылдан он жылға дейінгі мерзімге тағайындалады [23].

Қазіргі уақытта Қазақстанда жиілеп кеткен балаларға қатысты зорлық-зомбылық фактісі адамдарды дүр сілкіндіруде. Педофилдер үшін бас бостандығынан айыру мерзімдері қалай анықталатыны туралы мәселені қарай отырып, ҚР ҚК-нің 14-16 жастағы кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы қылмыстар туралы баптарына назар аударайық (кесте 1).

Кесте 1 – Жазалау шаралары

Жәбірленуші тұлға	ҚР ҚК бабының нөмірі	ҚР ҚК бабының диспозициясы («адамдар тобы», «бірнеше рет» және т. б. сияқты қосымша саралау белгілерінсіз)	Жаза мерзімі
14 жасқа толмаған жас әйел адам	ҚР ҚК 120-бабының 4-бөлігі: зорлау (санаты: педофилия)	Жәбірленушіге немесе басқа адамдарға қатысты күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіздік жағдайын пайдалана отырып, кәмелетке толмаған адамға қатысты көрінеу жасалған жыныстық қатынас.	белгілі бір лауазымдарды атқарғаны немесе белгілі бір қызметпен айналысқаны үшін өмір бойына бас бостандығынан айыра отырып, он бес жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға не өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазаланады.

1 кестенің жалғасы

Жынысына қарамастан 14 жасқа	ҚР ҚК 121-бабының 4-бөлігі: нәпсіқұмарлық	Егер олар кәмелетке толмаған адамға қатысты жасалса, еркек пен еркектің, әйел мен әйелдің жыныстық қатынасы немесе жәбірленушіге немесе басқа адамдарға	белгілі бір лауазымдарды атқарғаны немесе белгілі бір қызметпен айналысқаны үшін өмір бойына бас
------------------------------	---	---	--

толмаған жас адам	сипаттағы күш қолдану әрекеттері (санаты: педофилия)	қатысты күш қолданып немесе оны қолданамын деп қорқытып не жәбірленушінің дәрменсіздік жағдайын пайдаланып сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер	бостандығынан айыра отырып, он бес жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға не өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазаланады.
Жынысына қарамастан 14 жасқа толмаған жас адам	ҚР ҚК 124-бабы Көрінеу жас баланы (жас баланы) азғындату(санаты: педофилия)	Көрінеу жас балаға (жас балаға) қатысты күш қолданбай азғындық әрекеттер жасау	Белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан жеті жылдан он жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.
Жынысына қарамастан 16 жасқа толмаған адам	ҚР ҚК 122-бабының 1-бөлігі Көріп отырғанымыздай , ҚР ҚК-нің 122-бабы Көрінеу он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынасқа түскені үшін мұндай адамның жыныстық қатынасқа түсуге келісімі мен ізгі ниетіне қарамастан қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғатынын айқындайды.	Көрінеу он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас, еркек пен еркектің жыныстық қатынасы, әйел мен әйелдің жыныстық қатынасы немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер	Бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Педофилияның қоғамдық қаупі мәселесі ТМД-да ғана емес, жаһандық деңгейде де өзекті болып қала береді. Сот тәжірибесі көрсеткендей, педофилдер көбінесе медициналық типтегі мекемелерде емес, бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтейді. Бас бостандығынан айыру орындарында жазаны өтеу жазадан, оның ішінде психикасының бұзылуына байланысты жазадан босату үшін заңды негіздер болмаған кезде ғана мүмкін болады.

Егер кастрация туралы айтатын болсақ, онда физикалық кастрация мен химиялық кастрацияны ажырата білу керек, ол жыныстық қатынасқа жауап беретін гормондарды басу принципі бойынша жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жаза ретінде кастрацияның бірде-бір түрі қарастырылмаған.

2018 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан заңнамасына енгізілген педофилдерді химиялық кастрациялау туралы жаңалық Ақтаудан келген алты жасар қыз Вика Мининаның ісімен қозғалған қазақстандықтарды біршама тыныштандырды. Балалардың қатыгездігі туралы әрбір жаңа жаңалық ашуланды және 2017 жылы олар көп болды (алайда, 2018 жыл да осы қайғылы статистикадан артта қалмайды). Бірақ Ақтау Вики ісінің арқасында 2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап педофилдерді химиялық кастрациялау туралы заң күшіне енді.

Кәмелетке толмағандарға қарсы жыныстық қылмыстар кез-келген қоғамда, либералды немесе дәстүрлі түрде күрделі тақырып болып табылады. Балаларға қатысты зорлық-зомбылыққа жауаптардың бірі химиялық кастрация болды. Бұл шараның тиімділігі әлі дәлелденген жоқ, Қазақстанда қатерлі ісікті емдеуде қолданылатын препаратты қолданатын болады. Жүйе үшін қиындықтар препарат пациенттің мүгедектігіне және сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне әкелуі мүмкін: құқық бұзушы дәрігерлермен және медбикелермен келісе алады [24].

ҚР Бас прокуратурасы педофилдерге химиялық кастрация әдісін қолдануды ұсынады. Мүдделі органдармен ынтымақтастықта қолданыстағы

заңнамаға кейбір түзетулер пысықталды, олар қазіргі уақытта Парламент Мәжілісінде жатыр. Міндетті медициналық шаралардың қосымша түрі ретінде химиялық кастрацияны қолдану ұсынылады. Мұндай шара АҚШ, Франция, Германия, Ұлыбритания және Израиль сияқты бірқатар елдерде қолданылатыны белгілі. Сонымен қатар, Ұлыбританияның ішкі істер министрлігінің зерттеуіне сәйкес, химиялық кастрация қолданылатын елдерде балаларға қарсы қылмыстар 50% - ға азайды. Сондай-ақ, осы санаттағы адамдардың өмір бойғы әкімшілік қадағалауын, ішкі істер органдарының медициналық мекемелерін психикалық бұзылулар мен азаматтардағы жыныстық зорлық-зомбылыққа бейімділіктер туралы хабардар ету міндетін өзгерту, тыйым салынған объектілерге қолжетімділікті шектеу жоспарлануда. Сонымен қатар, жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған кәмелетке толмағандардың айғақтарын қатаң түрде мұғалімнің немесе психологтың қатысуымен жинау ұсынылады.

Оларды бейне байланыс арқылы қашықтықтан жауап алу, айыпталушы болмаған кезде сотта жауап алу, тергеу судьясының куәгерлік айғақтары көзделген. Ұсынылған өзгерістер балаларды міндетті стандартқа айналдыруды ұсынады. 2015 жылы кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар саны 40% - ға азайды. Ең көп саны (464)-14% - 16 жасқа толмаған адаммен ерікті жыныстық қатынас актілері құрайды (ҚР ҚК 122-бабы). Жалпы алғанда, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігін бұзатын қылмыстарға жалпы санының 858 - і немесе төрттен бірі келеді, олардың үлесі зорлық-зомбылыққа тиесілі-8,5% (292). Егер өткен 2015 жылы Бурабай ауданының ІІБ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық зорлық-зомбылық актілері бойынша бар болғаны үш қылмыстық іс қозғаса, 2016 жылғы мамыр мен Маусымда да осындай қылмыстық іс қозғалды [25].

Химиялық кастрация қорқынышты болып көрінеді, бірақ іс жүзінде зорлаушы тек инъекция жасайды, оның әсері қысқа болады. Адам темір тордың артында болған кезде мағынасы жоқ. Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметінше, сотталған адамды химиялық кастрациялау туралы шешімді сот-

психиатриялық сараптаманың қорытындысын басшылыққа ала отырып қабылдайды. Процедураңыз өзі үшін Қазақстанда стероидты антиандроген «Ципротерон» қолданылады. Бұл бұлшықет ішіне терең енгізілетін инъекциялық препарат. Препаратты енгізу жиілігі әр 10-14 күн сайын. Бұл препараттың бөлшек сауда бағасы шамамен 11 500 теңгені құрайды. Қажетті инъекциялар саны жеке есептелгендіктен, сотталушы үшін толық химиялық кастрация құнын есептеу қиын. Денсаулық сақтау министрлігінің түсіндіруінше, бұл процедура бұрыннан жүргізіліп келеді және педофилдің мемлекетке жылына қанша тұратынын шамамен есептеуге болады — бұл шамамен 126 мың теңге. Рәсім арзан емес, оған қазынадан бөлінген сома алты таңбалы сандармен есептеледі. Мысалы, 2018 жылы Мемлекет антиандрогендік препаратты сатып алуға 9 629 000 теңге бөлді. Бұл ақша 77 сотталушыны химиялық кастрациялауға арналған. 2019 жылға 152 сотталғанға 19 010 000 теңге бөлінді. Ал 2020 жылға-29 216 000 теңге, 232 сотталған. Сонымен қатар, барлық сотталған педофилдер кастрацияға жатпайды, өйткені Ципротерон препаратын енгізуге медициналық қарсы көрсетілімдер бар. Бұл жағдайда психиатр адаммен жұмыс істеуі керек, ол қажетті емдеуді, соның ішінде дәрі-дәрмектерді тағайындайды.

Денсаулық сақтау министрлігі педофилияның ауру екеніне және оның емі бар екеніне сенімді. 10-14 күн ішінде адамда либидо азаяды, содан кейін ол қалпына келеді (препаратты қабылдауды тоқтатқаннан кейін де жоғарылауы мүмкін). Емдеуді тағайындау және оны жою туралы шешімді тек сот қабылдайды және психиатр бүкіл процесті бақылайды. Жазаны өтегеннен кейін педофилдер қатаң әкімшілік қадағалауға жатады. Сонымен қатар, Әкімшілік қадағалаудағы адам белгілі бір уақытта үйден шыға алмайды, қоғамдық орындарға бара алмайды, ата-аналарының келісімінсіз балалармен сөйлесе алмайды.

Әр түрлі бұқаралық ақпарат құралдарының (соның ішінде шетелдік) мәліметтері бойынша, Ципротеронның әрекеті алкогольмен оңай басылады, ал антидотты қарапайым дәріханада оңай табуға болады. Шетелдік тәжірибе

көрсеткендей, химиялық кастрация бостандыққа шыққан педофилдің ескіні қайтадан алмайтынына толық кепілдік бермейді. Денсаулық сақтау министрлігі хирургиялық кастрация әдісі де талқыланғанын, бірақ адамгершілікке жат деп қабылданбағанын айтты. Оның орнына олар химиялық кастрация туралы заң қабылдады – депутаттардың пікірінше, бұл адамгершілікке толы. Химиялық кастрация қазіргі уақытта Францияда, Ұлыбританияда, Польшада, Ресейде және әлемнің көптеген елдерінде қолданылады. Көбінесе тек ерікті негізде. Еуропадағы жалғыз ерекшелік-Чехия, онда жыныстық маньяктар мен педофилдер кастрацияланған-хирургиялық араласу. Рәсім кінәлінің келісімімен жүргізіледі.

Чехия Заңы бойынша, сот тағайындаған түрме жазасын өтегеннен кейін де, педофилді дәрігерлер мен сот қоғамға қауіп төндірмейді деп шешкенге дейін босатуға болмайды. Ол психиатриялық ауруханада емделуге орналастырылады, онда ол ондаған, тіпті бүкіл өмірін өткізе алады. Балама ретінде оған рецидив мүмкіндігін толығымен жоққа шығаратын хирургиялық кастрацияға өз еркімен келісу ұсынылады. Тәжірибе көрсеткендей, көптеген адамдар келіседі. Әрине, Чехияның педофилиямен күрестегі тәжірибесі бірнеше рет осы «варваризмді» тоқтатуға шақырған көптеген құқық қорғаушыларға ұнамайды. Бірақ статистика мүмкін емес: Чехиядағы балаларға қатысты жыныстық қылмыстардың саны, мысалы, көрші Польшада немесе Францияда, педофилдер химиялық кастрацияланған жерлерге қарағанда бірнеше есе төмен. Бірақ Қытайда, Иранда, Иракта, Сауд Арабиясында, Африка, Латын Америкасы және Оңтүстік Корея елдерінде педофилдер мүлдем салтанатты емес. Балаларға қарсы жыныстық қылмыстар үшін өлім жазасы қарастырылған, ал кінәлілер ілініп, басын алады немесе қажетсіз кідіріссіз атылады. Тағы да, статистика көрсеткендей, бұл елдерде балаларға қарсы жыныстық қылмыс Еуропаның көптеген елдеріне қарағанда әлдеқайда аз [26].

Анықтамалық материал қылмыстық топтың құрамында жасалған зорлау үшін жазаның жынысын 15 жылдан 17 жылға дейін ұзартқанын атап өткім

келеді. Ата-анасының, өгей әкесінің, мұғалімнің немесе Қазақстан Республикасының заңдары бойынша баланы тәрбиелеу жөніндегі міндеттер жүктелген өзге адамның іс-әрекет жасағаны үшін жаза 17-20 жылға дейін бас бостандығынан айыруға көбейтілді, ал бұрын ол 12 жастан 17 жасқа дейін болған. Сондай-ақ абайсызда жәбірленушінің өліміне әкеп соққан әрекеттер үшін жауапкершілік артты. Енді мұндай қылмыс үшін кінәлі 20 жылға дейін немесе өмір бойы бас бостандығынан айырылуы мүмкін. Бұрын мұндай қылмыскерлер 17 жылдан 20 жылға дейін жазаланатын. Кәмелетке толмаған адаммен жыныстық қатынасқа түсуге мәжбүрлегені үшін 5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру, сондай-ақ белгілі бір лауазымдарды атқару құқығынан өмір бойына айыру түріндегі жаза белгіленеді.

Қазақстанның Қылмыстық кодексінің 124-бабы (Кәмелетке толмағандарды азғыру): жазаның жоғарғы және төменгі шегі сәйкесінше 7-12 жасқа дейін (5 жастан 10 жасқа дейін) ұлғайтылды. Ата - анасы, өгей әкесі, өгей шешесі, мұғалімі немесе заңмен тәрбие міндеттері жүктелген басқа адам қылмыс жасаған жағдайда жаза 10 жылдан 15 жылға дейін (7 жылдан 12 жылға дейін), ал әрекет жасағаны үшін-12 жылдан 17 жылға дейін (10 жылдан 15 жылға дейін). Жаңа заңға сәйкес, педофилия үшін сотталғандар жазасын қатаң режимдегі мекемелерде ғана өтейді.

Күшейтілген режимдегі мекемелерге кәмелетке толмаған жаста қылмыс жасаған адамдар ғана жіберілуі мүмкін. Сондай-ақ қылмыс үшін жазада көзделгеннен гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау және жазаның өтелмеген бөлігін қысқарту мүмкіндігі алып тасталады. Жаңа заңнама бойынша кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы аса ауыр қылмыстар алқабилер сотының қарауына жатпайды. Естеріңізге сала кетейік, 2019 жылы балаларға сексуалдық зорлық-зомбылық жасағаны үшін өмір бойына бас бостандығынан айыруға дейін ең қатаң жаза ұсынылды. Бұған дейін Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Парламент пен Үкіметке

педофилия үшін жазаны заңнамалық деңгейде қатайтуды тапсырған болатын [27].

2 ОН АЛТЫ ЖАСҚА ТОЛМАҒАН АДАММЕН ЖЫНЫСТЫҚ ҚАТЫНАС НЕМЕСЕ СЕКСУАЛДЫҚ СИПАТТАҒЫ ӨЗГЕ ДЕ ӘРЕКЕТТЕР ЖАСАУДЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

2.1 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды алдын алудағы шетелдік тәжірибе

Әр түрлі елдердің қылмыстық кодекстері жыныстық қылмыстардың әртүрлі спектрін анықтайды. Сонымен бірге, сол елдің қылмыстық заңнамасы оның тарихының әртүрлі кезеңдерінде әртүрлі әрекеттерді жыныстық қылмыстарға жатқызатыны жиі кездеседі. Арнайы криминологиялық профилактиканы қарастыру, ең алдымен, дәлелді және күшейтілген қабылдауды қамтиды. Оны шешудің практикалық әдісі тәжірибеге негізделген шешімді қолдану болды. Мысалы, М. М. Биргауз және А. Н. Литвинова, сондай-ақ осындай когорттық принцип: «біріншіден, ғылыми міндеттіліктің дамуы алдын алу тұжырымдамалары қылмыстарды алдын алуды және оны пайдалану кезінде пайдалану, бағалау, болжау, реттеудің заңды тұлғасы, құнды басқару және профилактикалық шараларды жүзеге асыру; екіншіден, ғылыми-әдістемелік алдын-алу қызметін барлық деңгейлерде, әлеуметтік кезеңдерге қарсы қамтамасыз ету, сондай-ақ қарсы күрес туралы ғылым дәуірі туралы мәліметтерді кешенді түрде қолдану, (қылмыстық іс-әрекеттің алдын-алу үшін), осы мақсатқа жету үшін дамуды түсіну, ғылыми ұсыныстарды олардың объективті жартысынан кейін іске асыру механизмін жазды; үшіншіден бағалау қылмыс барысында ғылыммен ұшырасқан тәжірибелік қылмыс пен нәсілшілдік заңдылықтары және онымен бірге зардап шегушілердің күресу мүмкіндіктері туралы білім ашылды. Бағалау барысында жағдайды перспективада зорлықпен

және даму барысында мәжбүрлеу үшін негіздеу стратегиялық және тактикалық шешімдер; төртіншіден, әрекеттерді тәжірибе арқылы тану бір реттік қылмыстардың алдын-алу проблемаларының басым бөлігін ғылыми дамыту қажеттілігі және ұсыныстарды практикада қолдану; бесіншіден, іске асыру кешенді криминологиялық жартылай сараптамалардың еркіндігін басқару актілері, тек қылмыстың алдын алумен ғана байланысты емес, нақты басқа салаларымен ұштасқан қоғамдық өмір» [28].

Іс-әрекетті порнографиялық жәбірленушінің материалына айналдыру ниеті-бұл персктивті ауырлататын жағдай. Молдованың балаға қатысты нәпсіқұмарлыққа қарсы жасаған әрекеті нәтижесінде абайсызда өлім жазасына кесілгені үшін оған 10 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру қарастырылған. Жас жиындардың іс-әрекеттеріне жыныстық тәуелділікке көмектесу үшін *vors* жауапкершілігі § 180-бабында белгілейді. Аталған іс-әрекетке 16 жасқа толмаған тұлға үшінші тұлғамен (оның ішінде шешілген келісім, жартылай шарт жасау немесе әлеуметтік делдалдық) немесе олардың жанында болу құқығы жатады. Біздің пікірімізше, бұл қылмыстың құрамы, өте айқын даулы, өйткені іс-әрекеттер конституциялық құқықтар мен бостандықтардың өрескел бұзылуы болып табылады, ересек адамның да, ересек адамның да алдын-алу арқылы ересек адамның іс-әрекетін физикалық қауіп-қатерге тарту арқылы ересек адамға міндет жүктейді. шеңбердің жеке өміріне араласуы үшін жауапкершілік.

Сонымен қатар, ежелгі адамдар подбнгерманияның қылмыстық Заңына қойылатын заңсыз талаптар болып табылады, мысалы, моральдық нормалардың нормаларын көпшілік алдында бұзу әрекеттері, кейде көрме, егер үйде жезөкшелік болса, онда 18 жасқа толмағандармен алкогольдік ішімдіктерді теріс пайдаланатын адамдар тиімді өмір сүреді, сонымен қатар мектептерден алыс емес жерлерде, сондай-ақ 18 жасқа толмаған адамдарға порнография желіде электрондық сандық сату. Англияның заңдары феодалдық болып табылады. Жыныстық қатынас туралы акт 2003 жылы қабылданған қылмыстарға қарағанда,

жыныстық қылмыстарға қатысты 100-ден астам түрлі нүктелер тіркелген, кейде күтпеген жағдайлар да кездеседі. Бұл әлеуметтік актінің кодекске тән ерекшелігі бар, оның ережелерінің әділдігіне мұндай аумақтық әрекет Ұлыбританияның однак провинцияларына бөлінбейді, атап айтқанда, жеке ережелер Англия үшін жартылай жарамды, мүмкін Шотландия, Солтүстік Ирландия және Уэльс сипатталған, бірақ бұл ақынның дәрежесіне байланысты. тізімнің әр жынысының егжей-тегжейлері тым көп адамдарға әсер етпейді [29].

Осы елдерде Қазақстан іс-әрекеті жалпы түсініксіз және қатандатылған болып көрінеді. Әрдайым қарым-қатынастың осы саласына қарамастан, осындай қатаң реттеу тобының аясында ерекше секуальды болып көрінеді, гомосексуализмнің көрінісі үшін зардап шеккен кез-келген жауапкершілік түрлерінің болмауы, мәжбүрлеу, бұл белгілі бір дәрежеде елдің мемлекеттік саясатының білікті екендігін көрсетеді. Швециядағы келісімінің жасы әдепкі бойынша 15 жылға тең, алайда, тәуелді жағдайдағы немесе бірінші адамның қамқорлығындағы адамдарға қатысты, сыртқы келісімнің жасы 18 жасқа толады. Біздің кез-келген жағдайда, туыстар арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастарды (оның ішінде ағасы мен қарындасы арасындағы факторды) жыныстық қатынасқа түсіру қылмыстық жауапкершілікке әкеп соғады. 13-секцияда ереже бар, егер кәмелетке толмағандарға зорлық-зомбылықсыз қол сұғушылықтар үшін қалыпты қылмыстық жауапкершілік қолданылмайды, егер жас айырмашылығы кінәлі біліктілік пен жәбірленуші арасында шамалы болса (әдетте құқықтық практикадағы жоғарылау осы айырмашылыққа жетеді) 3-4 жылдағы көпшілік айырмашылық танылады). Зорлаудың білікті іс-әрекеті зорлық-зомбылық-бұл кәмелетке толмаған баланы зорлау, ол үшін 4 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімге қосымша жауапкершілікті арттыру қарастырылған. Сонымен қатар, әлеуметтік тұрғыдан алғанда, 18 жасқа толған адаммен жыныстық қатынасқа ақшалай сыйақы ретінде кіруді білдіретін, пайдаланылған кәмелетке толмағандарды алдау үшін жауапкершілік бар [30].

Кейбір кәмелетке толмағандардың жыныстық иммунитетіне қол

сұғушылық туралы қол сұғушылық туралы заң АҚШ-тың қылмыстық Заңында явлеттер федералды заңдармен де (қылмыс құрамы бірінші кезекте жасалады), сондай-ақ облыстар мен мемлекеттік заңдармен де реттеледі (мысалы, эмоционалды келісім жасын анықтау дамыған мемлекеттердің құзыретіне жатады). Федералды объект жыныстық емес қылмыстар туралы заңнама әр түрлі жазалардың жеткілікті кеңдігімен және қатаңдығымен ерекшеленеді, сонымен қатар АҚШ-тың сторна Заң Кодексінің 109а, 110 және 117-томдарының 18-тарауларында шоғырланған. Мысалы, 2241 секциядағы «жыныстық кезең зорлық-зомбылықты ауырлататын жағдайларда», соның ішінде кәмелетке толмаған жәбірленушінің бағасына қатысты, 30 жылдан бастап өмір бойына бес бас бостандығынан айыру түріндегі орташа жаза қарастырылған.

Кәмелетке толмағандарды заңсыз жыныстық қол жеткізуге, оның ішінде кәмелетке толмағандарды азғыру үшін қосымша байланыс құралдарын пайдалану үшін, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды басқа елдерден төрт рет бірдей мақсаттармен тасымалдау үшін жасаған қылмыстары үшін жауапкершілік (кәмелетке толмағандар-бұл жағдайда 18 жасқа толмаған адамдар тираж деп саналады) 117-тарауда қарастырылған. Қылмыстың осы түрлері үшін әрекет ету жауапкершілігі 10 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде көрінеді. Сондай-ақ, 2423 секциясында «сексуалдық туризм» үшін қосымша жауапкершілік қарастырылған, оның ішінде балалар, егер бұл әрекет басқа мемлекеттің аумағында жасалса. Бұл қылмыс үшін 30 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған. Заңнан зардап шеккен мемлекеттерге келетін болсақ, қазіргі уақытта келісім жасына дейінгі бұрыштың төменгі шекарасы 16 жылды құрайды, алайда, соңғы екі жылда ол төмен болды.

Сондай-ақ, 17 жасқа (Колорадо, Харктеиллинос, Луизиана, Жарлехас) және 18 жасқа (Аризона, Калифорния, Делавэр, Флорида) сәйкес келетін мемлекеттер де оңай кездеседі. Америка штаттарының заңдары көбінесе федералды Еуропа заңының ережелерін түсіндіретін және толықтыратын жағдайларды қамтитын жартылай қылмыстар құрамын немесе федералды адамдар құрамына кірмейтін

заңдар жиынтығын жиі бұзады. Әрбір мемлекеттің заң шығаруының егжей-тегжейлі тізімі көп орын алуы мүмкін еді, сондықтан айырмашылықтардың көпшілігі жасөспірімдер арасындағы жыныстық қатынастарды реттеу ерекшеліктеріне байланысты және «жабық-жас» заңдардың болуы немесе қалыпты болмауы, объект, сондай-ақ ақынның студенттермен жыныстық қарым-қатынасы үшін жинақталған келісімнің жоғары жасын белгілеу болып табылады (мысалы, Алабама штатында мектеп жасындағы келісім жағдайда жас деңгейінде белгіленеді-19 жас). Сонымен қатар, кейбір заңнамалық кодекстерде қылмыстың қосымша түрлері де бар, мысалы, Кентукки штатында 18 жасқа толмаған адамның қатысуымен мастурбация басқа қылмыс болып саналады. Қытайдағы жыныстық қылмыстарының ортасын реттеу белгілі бір ерекшелігімен ерекшеленеді, атап айтқанда, Калифорния Қылмыстық кодексінде барлық негативтер бар, бір жалпы ереже - зорлау (236-бап), оны қорғау үшін жыныстық қылмыстардың барлық спектрі әрқашан болады. Жауап алу кезінде олар ерекше ауырлататын жағдайларда жасалған балаларды зорлау ретінде анықталады және адам өмір бойына бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасын күшейте отырып, 10 жылға өмір бойына бас бостандығынан айырылады (Қытайда 14 жыл). Порнографияны өндіргені немесе таратқаны үшін балаларды жазалауға қатысты ол қалтыпты, Қытай Қылмыстық Кодексінің 364-бабында көрсетілген.

Ауырлататын мақсат – порнографияны 18 жасқа дейінгі сотталғандар арасында тарату деп аталады. Австралияда, АҚШ-та да федералды аймақтық деңгейлерге бөлінеді. Одан әрі келісім жасы федералды заңнамада 16 жыл деңгейінде белгіленеді, алайда, аймақтық деңгейде жыныстық белсенділіктің кейбір көріністеріне қарсы жыныстық жас немесе келісім белгіленуі мүмкін. Осы Австралия Заңына сәйкес, қылмыс деп танылады, тіпті Молдованың аумағынан тыс жерде жасаған қылмыстары да Австралия болады, бұл 16 жасқа толмаған адамдармен жыныстық қатынасқа түседі. Жалпы алғанда, ТМД елдерінде жыныстық қылмыстардың жыныстық қоғамдарын заңнамалық реттеу біздің дауларымызға ұқсас. Мәселен, әрекет етіңіз, мысалы, Украинаның Қылмыстық

кодексында волечни:

- 1) кәмелетке толмаған баланы зорлау (152-баптың 2-тармағы) және кәмелетке толмаған баланы зорлау (152-баптың 3-тармағы);
- 2) бұрмаланған нысандардағы құмарлықтың жыныстық көздерін күштеп қанағаттандыру (153-бап);
- 3) жыныстық қатынас жасаушыларды жыныстық қатынасқа түсуге мәжбүрлеу (154-бап);
- 4) жыныстық механизмге жетпеген адаммен жыныстық қатынас жасау (155-бап);
- 5) кәмелетке толмағандарды азғыру (156-бап). Украинадағы келісімнің жасы біздікіне ұқсас-16 жыл.

Ендігі кезекте, біз он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды алдын алудағы шетелдік тәжірибелерді жеке-жеке қарастырып өтейік.

Англия. Англиядағы жыныстық қылмыстарға қатысты саясаттың түбегейлі өзгеруі 2003 жылғы жыныстық қылмыстар туралы Заңның жариялануымен болды, ол жалпы және заңды заңдардың нормаларын біріктірді және іс жүзінде қылмыстық жауапкершілік нормаларының жиынтығын білдіреді және мазмұнын, дәлелдерін және процедуралық ережелерін қамтиды. Бұл заң әр түрлі жыныстық қылмыстардың заңнамалық анықтамаларын алғаш рет ғана емес, сонымен бірге қылмыстық құқық бұзушылықтардың спектрін едәуір кеңейтеді. Оның айрықша ерекшелігі-қатаң жауапкершілік ережелерін жиі қолдану, атап айтқанда, 13 жасқа дейінгі балаларға қатысты, бұл балаларды жыныстық зорлық-зомбылық пен жыныстық қанаушылықтан қорғауды қамтамасыз ету мақсатын білдіреді.

2003 жылғы заңға балаларға қарсы 17 қылмыс кіреді, олар келесідей топтастырылған. Қылмыстардың бірінші тобына 13 жасқа дейінгі баланы зорлау, 13 жасқа дейінгі балаға қол сұғу (қол сұғу - жыныстық сипаттағы басқа адамның қынапшасына немесе анусына қасақана кіру, жәбірленушінің келісімінсіз

агрессордың дене бөлігін немесе затын жасау), 13 жасқа дейінгі балаға жыныстық зорлық-зомбылық жасау, баланы 13 жасқа дейін мәжбүрлеу жатады жыныстық өмірге. Бұл әрекеттер қатаң жауапкершілік қылмыстарына жататындықтан, нормаларда оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту мақсатында жасалған әрекеттердің қасақана сипаты туралы айтылмайды. Бұл қылмыстар үшін жазалар 6 айға бас бостандығынан айыру немесе максималды айыппұл (жыныстық қозу үшін) өмір бойына бас бостандығынан айыруға дейін (зорлау немесе шабуыл үшін).

Балаларға қарсы қылмыстардың келесі тобына онша ауыр емес қасақана жыныстық қылмыстар жатады, атап айтқанда: балаға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттер, баланы жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу немесе арандату; баланың қатысуымен жыныстық сипаттағы әрекеттер жасау; баланы жыныстық қатынасты бақылауға мәжбүрлеу; балаға қатысты жыныстық қылмыс жасауға дайындық немесе ықпал ету және т. б. максималды бұл қылмыстар үшін жаза 14 жылға дейін бас бостандығынан айырылады.

Ерекше топты қорғаншы немесе қамқоршы ретінде әрекет ететін адам жасаған не өз қызметінің сипаты бойынша балаларды (педагогтар, дәрігерлер, балалар үйінің қызметкерлері және т.б.) қадағалауды жүзеге асыруға міндетті балаларға қатысты жыныстық негіздегі бір типті қылмыстар құрайды. Заңның 23 — бабына сәйкес, егер айыпталушы олардың 16 жасқа толған және одан үлкен балаға қатысты жасалғандығы туралы дәлелдер келтірсе, айыпталушы қылмыс болып табылмайды (Ұлыбританияда некеге тұру жасы-16 жас).

Соңғы топқа отбасы мүшелерінің 18 жасқа толмаған балаларға қатысты жасаған ұқсас қылмыстары кіреді. Мұндай қылмыстар үшін ең жоғарғы жаза-14 жылға бас бостандығынан айыру. Бұл ережелер ішінара немересі, қызы, қарындасы немесе анасы немесе әйел (16 және одан жоғары жастағы) болып табылатын әйелмен жыныстық қатынасқа түскен ер адам жасай алатын кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық қатынас үшін жауапкершілік туралы бұрынғы ережелерді ауыстырды.) оның атасы, әкесі, ағасы немесе ұлы

болатын ер адаммен жыныстық қатынасқа түсуге келіседі. Бір жағынан, жаңа ереже жәбірленушінің жасын 18 жасқа дейін шектейді, екінші жағынан - бір отбасы мүшелерінің туыстарының шеңберін кеңейтеді және жәбірленушінің басқа мүшелерінің - тәтелері мен ағаларының, немере ағаларының, бір отбасында зардап шегушімен бірге тұратын, қамқоршылықты, тәрбиелеуді және т. б. жүзеге асыратын бір жынысты аға-інілері мен апа-сіңлілерінің жыныстық актілері үшін жауапкершілікті енгізеді.

Сонымен, 2003 жылғы жыныстық қылмыстар туралы Заң балаларға қарсы жыныстық қылмыстар үшін жауапкершілікті нақты анықтайды. Сонымен бірге, ата-аналар, отбасы мүшелері және кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу және тәрбиелеу міндеті жүктелген басқа адамдар жасаған жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстар заңда ерекше бекітілген, кәмелетке толмағанға қатысты тек туыстары ғана емес, сонымен бірге басқа туыстары да жасаған инцест үшін арнайы жазаланады. Ұлыбританиядағы жыныстық өмірге келісім беру жасы-16 жыл. Кәмелетке толмағандармен заңсыз жыныстық қатынастың төменгі жас шегі - 13 жас (кәмелетке толмаған). Сонымен бірге, 2003 жылғы жыныстық қылмыстар туралы Заңның 9-бабына сәйкес, егер адам өзінің жыныстық серіктесі 16 жастан асқан деп негізді түрде сенсе, ол жауапкершіліктен босатылады. Алайда, егер жәбірленуші 13 жастан аспаса, кінәлінің жас қатесіне сілтеме жасауға құқығы жоқ [31].

Франция. 1992 жылы қабылданған Францияның Қылмыстық кодексінде кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігін қорғауға бағытталған қылмыстық құқықтың бірқатар ережелері бар. Сондықтан Францияның Қылмыстық кодексінің 227-25-бабы 17.06.1998 жылғы заңның редакциясында 15 жасқа толмаған кәмелетке толмаған адамға қатысты зорлық-зомбылық, мәжбүрлеу, қорқыту немесе алдау қолданусыз, яғни балаға зорлық-зомбылықсыз сексуалдық зорлық-зомбылық жасағаны үшін жауапкершілікті көздейді. Бұл құқық бұзушылық 5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға немесе айыппұл салуға жазаланады.

227-26-бап, Егер жоғарыда аталған қылмысты заңды, табиғи немесе асырап алынған ата-баба немесе жәбірленушіге билігі бар кез-келген адам жасаса; егер оны өзіне берілген өкілеттіктерге байланысты билікті теріс пайдаланатын адам жасаса; орындаушылар немесе серіктестер ретінде әрекет ететін бірнеше адам; жалақы төлеумен бір уақытта егер кәмелетке толмаған адам қылмыс жасаушымен телекоммуникация желілері арқылы байланысып, белгісіз адамдар тобына жіберілген хабарламаларды таратса.

227.27-бапқа сәйкес 15 жасқа толған және некеге байланысты толық әрекетке қабілетті деп танылмаған кәмелетке толмағандарға қатысты күш қолданбай, мәжбүрлемей, қорқытпай немесе алдаусыз жасалған жазаланатын жыныстық қолсұғушылықтар, егер оларды заңды, табиғи немесе асырап алушы туысы өсіп келе жатқан жолмен немесе жәбірленушіге қатысты билігі бар кез келген басқа адам жасаса; а сондай-ақ, оған берілген өкілеттіктерге байланысты билікті теріс пайдаланатын адам. Бұл кәмелетке толған, бірақ тәуелділігіне байланысты ең осал кәмелетке толмағандардың жыныстық иммунитетін қамтамасыз етеді.

227-22-баптар кәмелетке толмағандарды қорлауға қатысқаны немесе қатыстылығы үшін 5 жыл бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны көздейді. Егер қылмыс 15 жасқа толмаған адамдарға қатысты жасалса немесе іс-әрекеттер мектепте немесе оқу орнында жасалса немесе кәмелетке толмаған адам кінәлі адаммен телекоммуникациялық желілер арқылы байланысып, белгісіз адамдар тобына жіберілген хабарламаларды таратса, жаза 7 жылға дейін бас бостандығынан айыруға дейін ұзартылады.

8-абзацтың 1-тармағына ерекше назар аудару керек, онда жәбірленушінің телекоммуникациялар желілері арқылы тыйым салынған іс-әрекетті жасаған адаммен белгісіз адамдар тобына жіберілген хабарламаларды тарату нәтижесінде байланысқа түсетін іс-әрекеті «қылмыстық қудалауға ұшырайтыны» көрсетіледі. Бұл тармақ заң шығарушының телекоммуникациялық және интернет-желілердің бақылаусыз дамуы моральдық

тұрғыдан ғана емес, физикалық зорлық-зомбылық тұрғысынан да елеулі проблема болып табылатындығын атап өтетіндігін көрсетеді.

15 жасқа дейінгі кәмелетке толмағанға қатысты қылмыс жасау немесе теріс қылық жасау зорлық-зомбылықты саралау кезінде ауырлататын мән-жай болып табылады. Бұл ретте жас балалар мен жас балалардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыс туралы іс бойынша кінәлінің жәбірленушінің жасына жеткенін дәлелдеу талап етілмейді. Тек кәмелетке толған адам «неке жасына» жетпеген адаммен заңсыз жыныстық қатынасқа түсуге кінәлі болуы мүмкін.

Осылайша, Францияның қылмыстық заңы кәмелетке толмағандардың жыныстық зорлық-зомбылықтан, әсіресе 15 жасқа дейін, жыныстық қатынасқа келісім беру үшін ең төменгі жастан қорғауды қамтамасыз етеді. Сонымен бірге, құрбандары туыстық байланыстарға байланысты немесе оларға берілген өкілеттіктерге қатысты билікті теріс пайдаланатын адамдар тарапынан балаларға жыныстық зорлық-зомбылыққа байланысты қылмыстар қоғамға үлкен қауіп төндіреді, бұл тиісті стандарттарды жазалау шараларында айқын көрінеді.

ГФР. Неміс қылмыстық құқығының негізгі көзі-1871 жылғы 15 мамырдағы Қылмыстық кодекс (Германияның қылмыстық саясатымен тығыз байланысты көптеген түзетулермен). Жыныстық өзін-өзі анықтауға қарсы қылмыстар Германияның қылмыстық кодексінің XIII бөлімінде тіркелген. Осы бапта көзделген құқық бұзушылықтарды шартты түрде екі топқа бөлуге болады:

1) жыныстық өзін-өзі анықтауға қарсы қылмыстық әрекеттер, атап айтқанда, оқушыларға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттер (§174), балаларға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттер (§176), балаларға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттер (§176а)), қайтыс болған кезде балаға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттер , жыныстық сипаттағы әрекеттер (§176b), жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу және зорлау (§177), кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы әрекеттер (§182);

2) жыныстық өзін-өзі анықтауға қарсы қылмыстық әрекеттердің құрамына шартты түрде жатқызылатын элементтер, оған, оның ішінде кәмелетке толмағандардың жыныстық белсенділігін көтермелеу жатады (180-бап).

Германияның қылмыстық кодексінде балалардың кейбір санаттарының жыныстық қол сұғылмаушылығын қорғауға бағытталған бірқатар нормалар бар. Сонымен, § 174 «айыптауға қарсы әрекеттер» жыныстық қатынасқа қарамастан 16 жасқа толмаған адаммен жыныстық сипаттағы әрекеттер үшін (№ 1, 1-тармақ), сондай-ақ 18 жасқа дейінгі жасөспірімдермен жыныстық сипаттағы әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. кәмелетке толған (№ 2 (1)). Бұл қылмыстың субъектісі кәмелетке толмаған адамға білім беру, оқыту немесе әлеуметтік көмек көрсету тапсырылған адам болып табылады (№1, п. 1) немесе кәмелетке толмаған адам қызметке немесе жұмысқа бағынатын адам, сондықтан оған тәуелді болады. 1-бапта көзделген айыппұл - бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру немесе 2-бапқа сәйкес айыппұл-үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру немесе айыппұл. 174-бап, 1, № 3 абзац ата-аналардың өздерінің қандас немесе асырап алған балаларына қатысты жыныстық әрекеттер жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілейді. 2-қамқорлыққа алынушыға қатысты осындай іс-әрекеттер жасағаны немесе оны сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттерге көндіргені үшін. Бұл ереже қамқоршылардың өздеріне қатысты осы әрекеттерді жасауына қылмыстық рұқсат беру туралы да айтады. Аталған қылмыс үшін 5 жылға дейін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. Сондай-ақ, жыныстық қозуды алу үшін қамқоршының қатысуымен жыныстық әрекеттер жасау жазаланады.

Германияның қылмыстық Заңында асырауындағыларға ата-аналары, заңды қамқоршылары, бала тәрбиесі мен күтімі сеніп тапсырылған басқа адамдар, сондай-ақ кәмелетке толмаған баланы жалдайтын адамдар тарапынан балалар мен жасөспірімдердің жыныстық тұтастығына қылмыстық қол сұғушылық жатады. 176-бап 14 жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті, яғни жыныстық қатынасқа келісім

беру жасын көздейді. Егер қылмыс жасаған адам оны балаға қатысты жасаса немесе баланың өзіне қатысты осындай әрекеттерді жасауына жол берсе, онда жыныстық сипаттағы барлық әрекеттер, оның ішінде зиянды әрекеттер де осы ереже бойынша жазаланады. Бас бостандығынан айыру мерзімі алты айдан он жылға дейін, ал онша ауыр емес жағдайларда (олардың ұғымы заңда ашылмайды) бес жылға дейін немесе айыппұл. Баланы үшінші тұлғамен жыныстық қатынасқа бейім немесе үшінші тұлғаға балаға қатысты осындай әрекеттерге қатысуға мүмкіндік беретін адамдар да осы Ережеге сәйкес жазаланады.

176а бөлімі неғұрлым ауыр жағдайларды реттейді – баламен бірге тұру, топтық белсенділік, балалармен ауыр жыныстық қатынас, оның ішінде баланың денсаулығы немесе психикалық дамуы және қайталануы. Ерекше білікті құқық бұзушылық-абайсызда кісі өлтіру, баламен жыныстық қатынас (§176 b). Соңғы жағдайда, осы қылмыстың қоғамдық қауіптілігінің артуына байланысты, ол өмір бойы бас бостандығынан айыруға немесе кемінде 10 жыл мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Жыныстық өзін-өзі анықтауға қарсы қылмыстарға шартты түрде жатқызылатын қылмыстық құқық бұзушылықтарға 180-бапта бекітілген норма жатады, ол кәмелетке толмағандардың жыныстық әрекеттеріне көмектескені және айдап салғаны үшін қылмыстық жауаптылықты көздейді. 1 – тармаққа сәйкес 16 жасқа дейінгі адамдар, 2-тармаққа сәйкес 18 жасқа дейінгі адамдар жәбірленуші бола алады. Құқық бұзушының кәмелетке толмаған адамның үшінші тұлғамен жыныстық қатынасын жүзеге асыруы үшін жағдай жасауынан, құқық бұзушыға кәмелетке толмаған адам мен үшінші тұлға арасында байланыс орнатуға жәрдемдесуінен дем берушілік көрінуі мүмкін. Бұл ретте қылмыстың құрбаны норманың мәні бойынша кәмелетке толмаған адаммен үшінші тұлғамен бірге жыныстық қатынасқа түсуі мүмкін. Бұл құқық бұзушылық үш жылға дейін бас бостандығынан айыруға немесе айыппұл салуға жазаланады. Осы құқық бұзушылықтың субъектісі 1 § 180 тармағына сәйкес кәмелетке толмағанның

қамқоршысы бола алмайды, егер ол кәмелетке толмағанды өзінің жасаған қылмыстық әрекетіне қатысу кезінде тәрбиелеу жөніндегі міндеттерін елеулі түрде бұзса. Сондықтан жыныстық иммунитетке қарсы қылмыстар неміс қылмыстық заңында егжей-тегжейлі және егжей-тегжейлі реттелген. Ресей заңнамасына ықтимал қарыз алу тұрғысынан ерекше қызығушылық ата-аналар, қамқоршылар және балаларды тәрбиелеу және қарау міндеті жүктелген немесе бала қызметтік немесе басқа тәуелділікте болатын басқа адамдар жасаған балалардың жыныстық иммунитетін қылмыстық бұзушылықтардың білікті элементі ретінде шоғырландыру болып табылады.

Түркия. 1926 жылы қабылданған Түркияның Қылмыстық кодексінде бірқатар қылмыстық-құқықтық нормалар бар, олардың мақсаты қоғамдық адамгершілік пен отбасылық өмірді қамтамасыз ету болып табылады (8-бөлім). Осы әлеуметтік құндылықтарды бұзатын құқық бұзушылықтардың қатарына зорлау, азғындық және жыныстық иммунитетті бұзу деп аталатын әрекеттердің үш түрі кіреді (1-тарау, 8-бөлім).

1-тарау 15 жасқа толмаған кәмелетке толмаған адамды бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейтін нормадан басталады, 5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады (414-бап). Осы баптың 2-бөлігінде нақ сол әрекет үшін, бірақ күш қолдану, күш қолдану, қорқыту салдарынан не психикалық немесе дене ауруы салдарынан не өзге де себептер бойынша оған қарсы тұра алмайтын балаға қатысты жауаптылық көзделген. , қылмыскердің әрекеттерінен басқа немесе алаяқтық әрекеттер нәтижесінде. Бұл жағдайда қатаң бас бостандығынан айыру мерзімі 10 жылдан кем болмауы керек. Жоғарыда айтылғандар түрік заңнамасына сәйкес 15 жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас барлық жағдайда зорлау болып табылатындығын көрсетеді.

Түркия ҚК-нің 415-бабында 15 жасқа дейінгі баланың жыныстық қолсұғылмаушылығына оқталғаны үшін арнайы жаза көзделген, бұл ретте жауапкершілік ҚК-нің 414-бабының 2-бөлігінде баяндалған мән-жайларға байланысты өзгеріп отырады.

Түркия Қылмыстық кодексінің 416-бабының 1-бөлігі 15 жасқа толған адамға күш қолдану, зорлық-зомбылық немесе қорқыту арқылы зорлау немесе психикалық немесе физикалық аурумен ауыратын немесе құқық бұзушының іс-әрекетінен басқа кез-келген себеппен қарсылық көрсете алмайтын адамға қатысты осы әрекетті жасағаны үшін жауапкершілікті көздейді. немесе алаяқтық әдістер, құқық бұзушы қолданған. Бұл қылмыс 7 жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан қатаң айырумен жазаланады. Сонымен қатар, осындай жағдайларда жыныстық қолсұғылмаушылықты бұзудан тұратын өзге де іс-әрекет жасаған адам 3 жылдан 5 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады (б.2 бап. 416). Осы себепті, Түркияның қылмыстық заңнамасында кәмелетке толмағандардың зорлау және басқа да жыныстық иммунитеттің бұзылуы туралы ұғымдар бір-бірінен нақты бөлінген.

Түркия Қылмыстық кодексінің 416 кәмелетке толмағандармен зорлық-зомбылықсыз жыныстық қатынас үшін, атап айтқанда кәмелетке толмағандардың келісімімен кәмелетке толмағандармен жыныстық қатынас үшін, егер іс-әрекет неғұрлым қатаң жаза көзделген қылмыс болып табылмаса, жауапкершілікті көздейді. Осы қылмысты жасағаны үшін жаза – 6 айдан 3 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру. Бұл ереже әйелдердің де, ерлердің де жыныстық тұтастығын қорғайды. Жыныстық өмірге келісім беру жасы-18 жас.

Түркияның Қылмыстық кодексінің кейінгі бірқатар баптарында бұрын жасалған қылмыстардың қоғамдық қауіптілік дәрежесін арттыратын жағдайлар анықталған, атап айтқанда: оларды бір топ адамдар, өсіп келе жатқан жақын туыс, тәрбиеші, мұғалім, жәбірленуші немесе тәрбиелеу үшін қызмет ететін, жәбірленушінің бақылауында болған немесе жәбірленушіге билік пен ықпал еткен адам жасаған.

Қазақстанның Қылмыстық кодексінің 417 - бабы; жәбірленушінің өліміне, инфекцияға, басқа да ауыр дене жарақаттарына, жарақаттарға немесе басқа да дене жарақаттарына әкеп соқтырған кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығына қарсы қылмыстар жасау- Қазақстанның Қылмыстық кодексінің

418-бабы. 423, оған сәйкес 15 жасар қызды алдап, оған үйленуге уәде берген кез-келген адам 6 айдан 2 жылға дейін бас бостандығынан айырылады. Бұл жағдайда неке жағдайында қудалау мен жаза болмайды.

Алайда, егер бес жыл ішінде күйеуінен ажырасу туралы шешім қабылданса, қылмыстық қудалау қайта басталады немесе егер бұрын соттылық болса, үкім шығарылады. Түркияның Қылмыстық кодексінің 424-бабында сот жәбірленушілерге қарастырылған қылмыстар үшін төлем ретінде бере алатын өтемақы мөлшері қарастырылған және жәбірленушінің әлеуметтік жағдайына байланысты.

Сонымен қатар, Түркияның қылмыстық заңнамасында 15 жасқа дейінгі жасөспірімге жезөкшелікпен айналысуға жағдай жасайтын және жағдай жасайтын адамдардың жауапкершілігі қарастырылған. Бұл қылмысты жасау кемінде 2 жыл мерзімге бас бостандығынан айыруға және ірі айыппұл салуға жазаланады (Қылмыстық кодекстің 435 § 1 бабы).

Өсіп келе жатқан туыстарының бірін аға-інілері немесе апа-сіңлілері арасында асырап алушымен, қорғаншымен немесе қамқоршысымен, мұғаліммен немесе тәрбиешімен, жұмыскермен немесе жасөспірімнің бақылауына алынған өзге адаммен біріктіру біліктілік келісімі болып табылады және бұл жағдайда бас бостандығынан айыруға жазаланады. 3 жылдан кем емес мерзімге (ҚК 435-бабы 2-тармағы). Егер азғыру актісі 15 жасқа толған, бірақ 21 жасқа толмаған адамға қатысты жасалса, кінәлі адам 6 айдан 2 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға және ірі ақшалай айыппұл салуға жазаланады. Қазақстанның Қылмыстық кодексінің 435-бабының 2-бөлігінде көрсетілген адамдар немесе күйеуі жалған әрекет жасаған жағдайда, бас бостандығынан айыру жазасы кемінде 2 жыл (ҚК 435-бабының 3-бөлігі).

Израиль. Зорлаумен қатар, атап айтқанда, он төрт жасқа толмаған қызбен жыныстық қатынас деп түсініледі, оның келісіміне қарамастан, Израильдің қылмыстық заңнамасында тыйым салынған жыныстық қатынастар үшін жауапкершілікті көздейтін арнайы норма қарастырылған (Заңның 346-бабы). Он

төрттен он алты жасқа дейінгі кәмелетке толмаған адамның, егер ол әйелі болмаса, сондай - ақ өзінің тәуелділігін не Қорғаншының немесе қамқоршының беделін немесе жағдайын пайдалана отырып, он алты жастан он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмаған адамды жасауы не некеге тұруға жалған уәде беруі жазаланады. Бұл қылмыс үшін ол бес жылға бас бостандығынан айырылуы мүмкін. Заңның 347-бабы он төрттен он алты жасқа дейінгі адамға қатысты, сондай-ақ он алтыдан он сегіз жасқа дейінгі адамға қатысты оның тәуелділігін немесе билігін немесе тәлімгердің немесе қамқоршының ресми лауазымын пайдалана отырып, еркек пен еркек арасындағы туыстық актіні жасағаны үшін жауаптылықты көздейді. Бұл қылмыс бес жылға бас бостандығынан айырылады.

Заңдағы «содомия» ұғымы адам денесінің кез-келген бөлігін немесе затты беттің анусына енгізу немесе ер адамның жыныс мүшесін адамның аузына енгізу ретінде түсіндіріледі. Сонымен қатар, әрекет 348-бап бойынша жазаланатын әдепсіз әрекет ұғымын анықтайды, бұл адамды жыныстық қозу, қанағаттандыру немесе жыныстық қорлау мақсатында жасалған әрекетті білдіреді. Әдепсіз әрекеттер жасағаны үшін жауапкершілік егжей-тегжейлі сараланады және саралау белгілерінің бірі зорлық-зомбылық немесе басқа да әсер ету түрлерін қолдана отырып, әдепсіз әрекеттер жасау, сондай-ақ оларды жәбірленушіге немесе басқа адамға күш қолдану арқылы қолдану қаупі болып табылады. 7 жылға бас бостандығынан айыру жазасы. Жеке (349-бап) қоғамдық орындарда жасалған әдепсіз әрекеттер үшін жауапкершілік қарастырылған.

Израиль қылмыстық заңнамасына сәйкес кәмелетке толмағандар отбасында жасалған жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстардан ерекше қорғауды пайдаланады (Заңның 351-бабы).

Осылайша, қылмыскердің отбасының мүшесі болып табылатын кәмелетке толмаған адамға қатысты зорлау немесе содомия жиырма жылға бас бостандығынан айырылады. Отбасы мүшесі болып табылатын он төрттен жиырма бір жасқа дейінгі қызбен жыныстық қатынас және отбасы мүшесі болып табылатын он төрттен жиырма бір жасқа дейінгі адамға қатысты содомия он

алты жылға бас бостандығынан айыруға жазаланады. Неғұрлым қатаң жауапкершілік кәмелетке толмаған отбасы мүшесіне қатысты этикалық емес әрекеттерді қамтиды. Сонымен қатар, ата-аналар ата-аналарымен ресми неке қатынастарында болмаса да, ата-аналардың жұбайлары, сондай-ақ ата-әжелері Израильдің қылмыстық заңнамасында кәмелетке толмаған жәбірленушіге қатысты отбасы мүшелері ретінде танылады. . Бқтимал несие тұрғысынан кәмелетке толмаған ата-ананың ресми неке қатынастарында тұрмайтын, баламен бірге тұратын және бала тәуелді болатын нақты жұбайын (бірге тұратын) жыныстық қол сұғылмаушылықты бұзғаны үшін жауапкершілікті арттыра отырып, сақтандыру қызықты.

Осылайша, Израильдің қылмыстық заңнамасында кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығына әсер ететін қылмыстар нақты бөлінген: он төрт жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе содомия жасау кез-келген жағдайда зорлау болып саналады немесе оған теңестіріледі.

Сонымен, біздің мемлекетіміздің алдында тұрған аса маңызды әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шешу мемлекеттік және қоғамдық өмірдің құқықтық негіздерін нығайтумен, заңдылықты бұлжытпай сақтаумен байланысты. Қазақстанда құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінің құрамдас бөлігі қылмыстық-құқықтық алдын алу болып табылады, ол қылмыстық жауапкершілікті, жазаны және құқық бұзушылықтың алдын алудың өзге де қылмыстық-құқықтық шараларын қолдану жөніндегі арнайы қызметті білдіреді. Жоғарыда көрсетілген қылмыстық-құқықтық шаралар осы қарым-қатынас саласында кәмелетке толмағандардың виктимизация деңгейін төмендету тетіктеріне әсер ете отырып, осы проблеманы шешуде негізінен алдын алу рөлін атқаруы тиіс екеніне назар аударамыз. Жоғарыда келтірілген ұсыныстар балаларды жыныстық қылмыстардан, әсіресе отбасылардан қорғауға көмектеседі. Кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін, олардың ар-намысы мен қадір-қасиетін, олардың қалыпты физикалық және адамгершілік дамуын қорғау саласындағы осындай шаралар кәмелетке

толмағандардың құқықтары мен мүдделерін бұзумен байланысты мәселелерді шешуге көмектеседі. Ата-аналар мен суррогаттардың, сондай-ақ тәрбиешілердің қылмыстық жауапкершілігін күшейту Балаларды қорғаудың тиімді құралына айналады және ішінара жыныстық қылмыстардың алдын алуға қызмет етеді. Осылайша, сөзсіз, әлемдік тәжірибені ескеру қажет, алайда Қазақстанда кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу және алдын алу бөлігінде біздің еліміздегі алдын алудың қазіргі проблемалық аспектілеріне барынша назар аудару қажет және тиісінше қазақстандық қоғамның ерекшелігін ескере отырып шаралар қабылдау қажет [32].

2.2 Он алты жасқа толмағандарға қатысты жасалатын жыныстық сипаттағы қылмыстың себептері мен жағдайлары

Себеп мәселесі криминалистикадағы басты мәселелердің бірі болды және болып қала береді. Көптеген ғылыми жұмыстар осы мәселені зерттеуге арналған. Бұл оның детерминанттарын, осы құбылысты тудыратын және оның таралуына ықпал ететін жағдайларды толық білуден қылмыстың алдын алуға болатындығына байланысты.

Зерттеушілер көптеген жағымсыз әлеуметтік құбылыстардың өсуі экономикалық және саяси толқуларға, қоғам деңгейінің төмендеуіне байланысты екенін атап өтті. Әлеуметтік қатынастар, құбылыстар мен процестер тұрғысынан қылмыстың себептері мен детерминанттары қылмысты нәтижесінде анықтайтын әлеуметтік теріс жүйе деп аталады. Қылмыстың себептері мен детерминанттары кездейсоқ механикалық қылмыс детерминанттарының жиынтығы емес, жүйе болып табылады. Криминогендік жүйе белгілі бір иерархия мен бағыныштылықта болатын ішкі жүйелер мен өзара әрекеттесетін элементтердің бірлігі мен тұтастығы ретінде қарастырылады [33].

Кез - келген қылмыстың детерминанттары, бір жағынан, белгілі бір адамның жеке ерекшеліктері (оның қажеттіліктері, пікірлері, мүдделері, әртүрлі

элеуметтік құндылықтар мен талаптарға, оның ішінде құқықтық құндылықтарға қатынасы), ал екінші жағынан-қасақана қылмыс жасау ниеті мен шешімін анықтайтын сыртқы жағдайлар жиынтығы. Яғни, олардың қалыптасуы үшін қолайсыз жағдайлардың әсерінен туындайтын қылмыстық жеке қасиеттердің сыртқы объективті жағдайлар мен жағдайлармен өзара әрекеттесуі жүреді [34].

Қылмыстың себептері мен детерминанттары әрқашан элеуметтік құбылыстар: элеуметтік-экономикалық, элеуметтік-психологиялық, дүниетанымдық және басқалар. Олар шығу тегі, мәні, болашақтың салдары бойынша элеуметтік. Криминологиялық әдебиетте қылмыс «элеуметтік құбылыс ретінде қоғамның сипаттамаларының бірі, элеуметтік организмнің жағдайын көрсететін параметрлердің бірі және тек элеуметтік себептердің салдары» деп айтылады. Қылмыстың анықтамасын талдау кезінде келесі белгілер ескеріледі:

- қоғам, оның көп деңгейлі сипатын ескере отырып, элеуметтік орта;
- әр түрлі элеуметтік тұлғалық типтер;
- қоршаған орта мен тұлғаның өзара әрекеттесу процесі.

Бұл дегеніміз, қылмыстық мінез-құлықты қалыптастыру процестерінің толық көрінісі оның детерминациясын, яғни себеп-салдарлық байланыстарды ғана емес, басқаларды да (жағдайы, функционалдығы және т.б.) талдауды береді. Сонымен қатар, себептілік категориясынан бас тартпау өте маңызды, өйткені бұл қылмыстың төмендеуіне тиімді әсер ететін себептік кешендерді тандау. Бұл жағдайлар жиынтықта қылмыстың кейбір түрлерінің себептерін сипаттайды. Олар біз зерттейтін қылмыстарды сипаттау үшін де маңызды [35].

Елдегі криминогендік жағдай өте шиеленісті болып қала береді және сарапшылар оны дереу шешуді талап ететін жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігіне төнетін негізгі қауіптердің бірі ретінде объективті түрде бағалайды. Кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығы мен бостандығына қарсы қылмыстар тек физикалық емес, ең алдымен психологиялық және элеуметтік салдарға қауіп төндіреді. Т. Г. Шуваловтың кітабынан жыныстық қылмыс жасаған адамдардың 54% - ы жәбірленушілерге

физикалық зиян келтірмегені немесе оларға шамалы физикалық зиян келтірмегені көрінеді.

Жыныстық зорлық-зомбылықты жыныстық мінез-құлық формасы ретінде жеткілікті түрде түсіндіруге болмайды, яғни оның әлеуметтенбеген, вандализацияланған формасы адамның жыныстық өмірінің кең шеңберінен, бірнеше әлеуметтік-психологиялық контексттерден және онымен байланысты механизмдер мен жыныстың рөлінен тыс болатын құқықтық құбылыс ретінде. оның өмірінде. Кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық қылмыстарды қарастыра отырып, біз оларды анықтау көздерінің түрлері бойынша ішкі (құқық бұзушының жеке басына қатысты) және сыртқы деп жіктеуді ұсынамыз [36].

1. Қылмыскердің жеке басын сипаттайтын ішкі себептер:

- кішкентай балалар мен кәмелетке толмағандарға жыныстық тартымдылық;
- қатыгездікке айналатын дөрекілік,, ұят сезімінің болмауы, адамдарға және олар мойындайтын және ғибадат ететін жалпыадамзаттық құндылықтарға құрметсіздік, өзімшілдік, балаларға және басқаларға тұтынушылық;
- қатыгездік, агрессивтілік, ашушаңдылық. Агрессивті мінез-құлық кек, қызғаныш, ашу, қызғаныш сияқты сезімдер мен эмоциялардың әсерінен көрінеді;
- кішкентай балалар және кәмелетке толмағандармен физиологиялық актіге дейін азайтатын жыныстық қатынастар туралы көзқарастардағы примитивизм;
- жыныстық құмарлықты қанағаттандыруға ешқандай кедергілерді мойындамайтын құмарлық.

2. Сыртқы себептер:

- отбасындағы зорлық-зомбылыққа бейімділікке әкелетін қолайсыз жағдай (жыныстық және басқа да әдепсіздік, азғын және заңсыз өмір салты, жақындарға қатыгездік пен немқұрайлылық, маскүнемдік, паразитизм және т.б.).

Сонымен, статистикаға сәйкес, кәмелетке толмағандар мен кәмелетке толмағандарға жыныстық зорлық жасағаны үшін сотталған адамдардың көпшілігі балалық шағында зорлық-зомбылыққа ұшырады. Сауалнамаға қатысқан қылмыскерлердің шамамен 23% - ы балалық шақ туралы анасы мен айналасындағылар (әкесі, ағасы) тарапынан зорлық-зомбылық пен қатыгездік кезеңі ретінде айтқан;

– отбасындағы және жақын ортадағы жасөспірімдерді тәрбиелеудегі ақаулар; отбасының бұзылуының әртүрлі формалары: жыныстық азғындық мысалдарының теріс әсері, әйелдерге деген циникалық көзқарас; жасөспірімдегі дұрыс емес көзқарастар мен жыныстық мінез-құлық дағдыларын ынталандыру, ересектерден немесе бұзылған құрдастардан арандату және т. б.;

– кәмелетке толмағандар арасында маскүнемдіктің, нашақорлықтың және нашақорлықтың және олармен байланысты жыныстық қатынастар саласындағы қылмыстың таралуы;

– «жыныстық бостандықты», зорлық-зомбылық пен порнографияны насихаттайтын БАҚ-тың (көбінесе теледидар мен интернеттің) деструктивті ықпалы;

– идеология, моральдық дағдарыс, саяси және экономикалық дағдарыс, әлеуметтік стратификация, әлеуметтік бейтараптандыру, қозғалыс еркіндігін қалыптастыру, биліктің, Заңның, ата-ананың беделін жоғалту;

– жәбірленушілердің бір бөлігінің абайсыздығы және орынсыз сенгіштігі;

– қадағалаусыз қалған балалар;

– құқық қорғау органдары мен денсаулық сақтау органдарының жыныстық патология белгілері бар балалар мен жасөспірімдерге қатысты жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған адамдарды анықтау, осындай адамдардың құқыққа қарсы қызметіне қарсы іс-қимыл жасау және емдеу-қадағалау іс-шараларын қамтамасыз ету жөніндегі қызметіндегі кемшіліктер;

– кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстарды толық және уақтылы ашпау; осындай әрекеттер үшін қылмыстық істі негізсіз тоқтату; кәмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық сексуалдық агрессия жағдайларында автордың іс-әрекеті мен жеке басының қоғамдық қауіптілігіне сәйкес келмейтін жазаларды қолдану;

– жазаларды орындау мекемелерінде жыныстық негіздегі қылмыстар үшін жазасын өтеп жатқан адамдарға қылмыстық-атқару әсерінің кемшіліктері, олардың адамгершілік бейнесін өзгертуге бағытталған олармен тәрбие жұмысының болмауы, оларда жеке адамның жыныстық тиіспеушілігін құрметтеуге тәрбиелеу, әйелдер мен балаларға, ұлдар мен қыздарға қатысты қатыгездік пен цинизмді жою ерекшеліктері [37].

Жыныстық қылмыстардың объективті жағы Қылмыстық кодекстің нұсқамасымен немесе өзге бабымен айқындалатын кінәлілердің құқыққа қарсы әрекеттерінің сипатында көрінеді. Құрамдар негізінен ресми болып келеді. Кейбір жыныстық қылмыстардың саралау белгісінің болуын тану үшін құқық бұзушының әрекеттері мен туындаған саралау салдары арасында себеп-салдарлық байланыс орнату қажет. Бұл топтың қылмыстарының субъективті жағы - бұл тікелей ниет. Қылмыстың себебі негізінен сексуалдық, бірақ басқа да себептер болуы мүмкін [38].

Жыныстық қылмыстар – жыныстық азғындықтан туындайтын қылмыстық әрекеттер. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығында жыныстық қылмыстарға зорлау, нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану, жыныстық қатынас жасауға мәжбүр ету, кәмелетке толмағандармен жыныстық қатынаста болу, жас балаларды нәпсіқұмарлық сипаттағы әрекетке тарту, т.б жыныстық азғындық әрекеттер жатады. Балаларға жасалған азғындық – қай жағынан да ақтап алуға жатпайтын ауыр қылмыс. Былтыр тиісті заңнамаға өзгеріс енгізіліп, жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылықтың бәрі ауыр қылмыс санатына көшірілді. Солай бола тұра, жақында Оралда 12 жастағы қызды зорлаған оқиға тіркеліп, мұны сот

ауыр қылмыстан ауырлығы орташа қылмыс санатына ауыстырған. Алқабилердің қатысуымен өткен соттың бұл шешімі қоғамда үлкен дау тудырды [39].

Оралдағы бұл оқиға бойынша А.Марченко Қылмыстық кодекстің 120-бабымен айыпталған. Айыптау актісіне сәйкес, сотталушы 12 жастағы жәбірленушінің жас болуын және өз әрекетінің мәнін түсінбейтінін пайдаланып, жыныстық қатынасқа барған. Бірақ Алқабилер соты істі қарай келе, Қылмыстық кодекстің 122-бабына ауыстырып, орташа ауырлықтағы қылмыс деп бағалаған. Осылайша үкім шығарған Алқабилер соты жәбірленуші өзінің дене және психикалық дамуына сай әрекетін түсіне білген, жыныстық қатынас оның келісімімен жасалған деген қорытындыға келген. Яғни, алқабилердің көпшілік дауысымен зорлау әрекеті болмаған деген тұжырым жасалған. Сондай-ақ сотталушының кәмелетке толмаған баласы бар екені, бұрын-соңды сотты болмағаны жазаны жеңілдетуге түрткі болған. Сөйтіп ер адам бар болғаны 2,5 жыл бас бостандығын шектеу туралы үкімге кесілді. Яғни, қылмыскер шартты түрде сотталады. Бұл ретте Жоғарғы соттың қылмыстық істер жөніндегі сот алқасының судьясы Назгүл Рахметуллинадан жоғарыда аталған істің мән-жайын сұрадық.

«Батыс Қазақстан облысында қылмыстық іс алқабилердің қатысуымен қаралды. Заң бойынша іс жабық режимде өтті. Сондықтан сот оқиғаның не болғанын дәлелдей алмайды. Аса ауыр қылмыс жасады деп айыпталған адам Марченконың ісін шешуді талап етуге құқылы, осы іс бойынша айыпталушы осындай құқықты пайдаланды. Сот үкімі заңды күшіне енген жоқ, сондықтан мен алқабилердің шешімдерін соттауға құқығым жоқ. Заң бойынша мұны тек апелляциялық сот қана жасай алады. 25 жасқа толған және іс қаралып жатқан өңірде тұратын Қазақстан Республикасының азаматтары алқабилердің істі қарау рәсіміне алқабилер ретінде қатысады. Бұл наркологиялық немесе психотерапиялық диспансерде тіркелмеген соттылығы жоқ адамдар болуы керек. Судьялар, адвокаттар, полиция қызметкерлері немесе Құқық қорғау органдарының басқа да қызметкерлері алқабилер бола алмайды. Заң бойынша істі 10 алқабилер мен 1 судья тыңдайды. Олар процесті, ұсынылған дәлелдерді

зерттейді, толық көреді және естиді. Жауапкер, жәбірленушінің жауабы, куәлардың айғақтары тыңдалады. Содан кейін мәселелер бойынша дауыс беру жасырын және жазбаша түрде өткізіледі. Шешім қабылдау кезінде судья мен алқабилердің дауыстары тең. Алқабилер мен судьялардың жауаптарының бюллетеньдері қылмыстық істе сақталатын конверттерге салынып, желімделеді. Айыптау үкімі оған дауыс бергендердің көпшілігі дауыс берген кезде қабылданады». Оның айтуынша, судья өз бастамасы бойынша үкім шығара алмайды. Әрбір қылмыс үшін жазаның мөлшері Қылмыстық кодексте нақты жазылған. Мысалы, егер заңда белгілі бір бап бойынша жаза 5 жылдан 10 жылға дейін болса, судья 10 жылдан астам жаза тағайындай алмайды. Заң аса ауыр қылмыс жасаған адамдарға шартты жаза тағайындауға тыйым салады.

Жалпы, кәмелетке толмағандар мен жас балаларға қарсы қылмыстар негізінен 4 бап бойынша қаралады. Қылмыстық кодекстің 120-бабы, яғни әйелдің зорлық-зомбылық немесе оны қолдану қаупі немесе жәбірленушінің дәрменсіздігін пайдалану арқылы табиғи жыныстық қатынас. Осы бап бойынша жәбірленуші әйел ғана бола алады. 121 - бап-нәпсіқұмарлық сипаттағы зорлық-зомбылыққа ұласатын немесе жәбірленушінің дәрменсіздігін пайдаланатын әрекеттер. Бұл еркек пен еркек, әйел мен әйел арасындағы жыныстық қатынас немесе жыныстық сипаттағы басқа әрекеттер (табиғи жыныстық қатынастан тыс). 124-бап-кәмелетке толмаған балалардың бұзылуы. 122 16 жасқа толмаған адаммен қасақана жыныстық қатынас нәтижесінде жасалған қылмыс үшін жаза белгілейді.

Қалай дегенмен Оралдағы оқиғаға байланысты шығарылған үкім қоғамда үлкен дау тудырып, онсыз да солқылдақ деп жиі бағаланатын сотқа сенімді әлсіретіп жіберген сияқты. Әлеуметтік желілерде қоғам белсенділері азғындардың осылайша қатаң жазадан құтылып кетуіне жол беретін 122-бапты мүлдем алып тастау керек екенін, жалпы Қылмыстық кодекске түбегейлі өзгерістер қажет екенін мәселе етіп көтере бастады. Солардың бірі – «НеМолчи.kz» қоғамдық ұйымының директоры Алматы Мұхамеджанов.

«Оралдағы кәмелеттік жасқа толмаған қызға қатысты қылмыстық істің шешімімен мүлдем келіспейміз. Он екіде бір гүлі ашылмаған қыз өз еркімен жыныстық қатынасқа түскен, сотталушының кішкентай баласы бар, бұрын сотталмаған деген сияқты уәждермен жазаны жеңілдету ақылға қонымсыз. Ондай жастағы бала әлі оң-солын танымайды, не істеп, не қойғанына жауап бере алмайды. Ал қаскөй жеткіншектің жастығын пайдаланып, алдап-арбап дегеніне көндіруі мүмкін. Кәмелетке толмаған баланың өмірін осындай лас іспен лайлау – қай жағынан қараса да ауыр қылмыс. Сот осылай солқылдақ болса, талай азғын жазадан құтылып кетеді. Сондықтан заңды қанша күшейткенмен, тіпті өлім жазасын енгізсе де тергеуші, прокурор, сот істі сауатты жүргізбесе, бәрі бекер», деді А.Мұхамеджанов. Сондай-ақ қоғам белсендісі мұндай азғындыққа жол бермеу үшін қоғамдық жауапкершілікті де күшейту керек деген пікірін алға тартты. Яғни айналамызда болып жатқан осындай жантүршігерлік қорлыққа жұрт сергек қарап, дер кезінде көмек қолын созуға дайын болуы керек. Бұл мәселеге келгенде «НеМолчи.kz» қоғамдық ұйымы көпшілікті зорлық-зомбылыққа бейжай қарамауға шақырып, арнайы сенім телефонын іске қосқан. Осында күніне шамамен 15-20 адам көмек сұрап хабарласады. Соның ішінде бес-алтауы балалардың құқығын таптау, зорлық көрсету мәселесіне қатысты екен. Аталған қоғамдық ұйым азғындыққа қарсы ұдайы күрес жүргізіп, 2016 жылдан бері 15 педофилді түрмеге тоғытуға септігін тигізіпті. Бұл ретте ұйым директоры зорлық-зомбылықтың барынша алдын алу үшін азаматтар да белсенді болуға шақырды.

Жоғарғы Сот өкілі Назгүл Рахметуллина да осы ойды қуаттап, балалардың қауіпсіздігіне үлкен жауапкершілікпен қарауымыз керек екенін атап өтті. «Қазақ халқында «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» деген нақыл сөз бар. Барлық нәрсе отбасындағы тәрбиеге байланысты. Ажырасқан, ішімдікке салынған немесе қылмысқа бой алдырған адамдардың кейбірі өз балаларының немен айналысып жүргенін білмейді. Екіншіден, ата-анасы толыққанды отбасында өскен балалардың өзін қадағалау қажет. Сабақтан тыс уақытта бала

немен айналысады, бос уақытын тиімді пайдалана ма, соған мән беруіміз керек. Қазіргі адамдар үшін интернет – тек пайдалы құрал емес, сонымен қатар зияны көп технологияның бірі. Әсіресе жастар мен психикасы қалыптаспаған балаларға интернеттегі зиянды контентті қолдануға тыйым салған жөн. Өкінішке қарай, қоғамда отбасылық-тұрмыстық жанжалдар көбейіп, отбасылық құндылықтардың әлсіреп, қыз баланы құрметтеу кемшін түсіп отыр. Осы олқылықты жоюға әрқайсымыз өз үлесімізді қоссақ, мұндай сорақы қылмыстар да азаяды деп ойлаймын», деді ол.

Жақында Ішкі істер министрлігі «Балаларға қамқорлық жасаңыз» атты бейнематериал дайындап, онда кәмелетке толмағандарға қарсы зорлық-зомбылық тақырыбын көтерді. ІІМ-нің ресми дерегі бойынша 2020 жылдың қаңтар-тамыз аралығында кәмелетке толмағандарға жыныстық сипатта 550 қылмыс жасалған. Оның ішінде 250 факті – күш қолдану, бопсалау, қорқыту немесе баланың дәрменсіздігін пайдалану арқылы жасалған зорлық-зомбылық. Бұл қылмыстардың жартысынан көбін баланың жақын ортасындағы адамдар жасайды. Жәбірленуші, әдетте, 14 жастан аспайды. Аталған бейнематериалда құқық қорғау органдарының мамандары осы қылмыстардың салдарымен күресіп жатқанын және полицияның күш-жігерімен, жазаны қатаңдатумен ғана мәселе шешілмейтінін атап көрсетеді. Фильмде зорлаушының жалпы портреті, азаматтардың қай санаттары мұндай қылмыстарды жиі жасайтыны суреттелген. Полиция қызметкерлері қоғамда жыныстық тәрбие тақырыбының жабық екенін, яғни ересектер балаларға қарсы жасалған қылмыс фактілерін жасыратыны туралы мәселені ашып көрсеткен. Осы ретте ІІМ қазақстандықтарға үндеу тастап, балалардың өміріне балта шабатын мұндай бассыздықпен қоғам болып күресуге шақырады [40].

Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар өмірлік тәжірибенің болмауына, өз күштерінің мүмкіндіктерін жоғары бағалауға, ойластырылған ойлардың өмір сүру жағдайларына сәйкес келмеуіне және ересектердің әрекеттерін қайталауға байланысты белгілі бір жағдайды барабар бағалай

алмауымен сипатталады. Сондай-ақ, көптеген кәмелетке толмаған құқық бұзушылар алкоголь мен есірткіні жүйелі түрде қолданады. Оқиға болған жерді тексеру кезінде кәмелетке толмағандардың қылмыс жасағанын куәландыратын іздер мен заттай дәлелдемелер табылуы мүмкін және осындай заттай дәлелдемелер мен табылған іздер негізінде тергеу гипотезалары жасалуы мүмкін. Кәмелетке толмағандардың қылмыс жасауы келесі жағдайларда мүмкін болуы мүмкін:

1. оқиға болған жерді тексеру кезінде табылған іздердің ерекшеліктеріне тәуелділік (мысалы, саусақ іздерінің мөлшеріне қарай аяқтың жасын саусақ іздеріндегі папиллярлық сызықтардың санына байланысты анықтауға болады).

2. кәмелетке толмаған адам, әдетте, қылмыстың барысын толығымен қайта қарастыруды жоспарламайды. Сондықтан, оқиға болған жерді қарап шыққаннан кейін, заттар кездейсоқ шашырап, бүлінгенін байқауыңыз мүмкін.

3. оқиға орын алған жерден, тәркіленген заттар мен азық-түлік кәмелетке толмағандардың қызығушылығынан байқалады (мысалы: ұялы телефондар, фотобинерлер, бейнемагнитофондар, CD ойнатқыштары, DVD дискілері, кәмпиттер, сағыз, кола, спрайт және т. б.)

4. Қылмыс жасау әдісінің ерекшеліктері, әсіресе оқиға болған жерді қарау кезінде байқалады: мүліктің мағынасыз жойылуы, алкоголь әйнегінің үгіндісі, есірткі, әртүрлі мағынадағы жазулар.

Кәмелетке толмағандарға қатысты мынадай мән-жайлар анықталуға тиіс:

- кәмелетке толмағандардың жасы (туған күні, айы, жылы);
- кәмелетке толмағанның өмір сүру және тәрбиелеу жағдайлары;
- оның зияткерлік, ерікті және рухани даму дәрежесі, қажеттіліктері мен мүдделері;
- оларға ересектер мен басқа да кәмелетке толмағандардың әсері.

Бұл ретте адам заң бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылған жасқа ол туған күнінен бастап емес, туған күнінен кейінгі күннің нөлдік сағатынан бастап жетті деп есептеледі. Егер жасөспірім 18 жасында қылмыс жасаған болса,

ол әлі де кәмелетке толмаған болып саналады. Бұл 14 және 16 жасқа байланысты құқықтық мәселелерді шешуге қатысты. Жасөспірімдерде олардың жасын көрсететін құжаттар болмаған кезде олардың жасын анықтау үшін сот-медициналық сараптама тағайындалады. Кәмелетке толмаған айыпталушының жасын сот-медициналық сараптама арқылы анықтаған кезде сарапшы атаған жылдың соңғы күні (31 желтоқсан) айыпталушының туған күні болып есептеледі [41].

Қорытындылай келе, кәмелетке толмағандармен жыныстық қылмыс жасайтын немесе оларды жасауға ықпал ететін басқа да әрекеттерді жасайтын адамдардың қоғамдық қатынастарын қалыптастыруға объективті әсер ететіндігін атап өткен жөн: әлеуметтік-экономикалық проблемалардың шиеленісуі, дәстүрлі тиімділіктің жоғалуы қазіргі отбасының әлеуметтену институты, әлеуметтендірілмеген субмәдениеттердің өскелең ұрпаққа теріс әсерін күшейту, сондай-ақ кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу жөніндегі мекемелердің тәрбиелік әлеуетінің төмендеуі, олардың тағдырына байланысты барлық әлеуметтік институттардың бытыраңқылығы мен тәрбиелік күш-жігерінің жеткіліксіздігі, қоғам өмірінің көптеген салаларындағы тәртіп деңгейінің төмендеуі, халықтың теріс әлеуметтік мәдени-адамгершілік әлеуетінің шиеленісуі, барабар жыныстық тәрбиенің болмауы, әлеуметтік тәрбиенің болмауы психологиялық, психопатологиялық, біз сексологиялық және сексопатологиялық қолдаудың жоқтығын және басқа да кемшіліктер мен ақаулардың жиынтығының үйлесімін қарастырамыз [42].

2.3 Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы қылмыстарды алдын алудың жалпы шаралары

Адамзат тарихында зорлық-зомбылық әрқашан ең алдымен назар аударды, өйткені адамдар үнемі рухани және саяси мәселелерді шешу үшін оған жүгінді. Балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың барлық түрлерінің алдын алу мәселесі

жаһандық проблема болып табылады. Бұл әсіресе ауыр психологиялық жарақаттардың бірі болып табылатын жыныстық зорлық-зомбылыққа қатысты. Балаларға сексуалдық зорлық-зомбылық құрбандары, тіпті ересектерде де, не болғанын сирек айтады. Алайда, бұның салдары ұзақ уақыт бойы еске түсіруі мүмкін.

Кәмелетке толмағандардың жыныстық қолсұғушылықтан қорғау күрделі әлеуметтік және құқықтық проблема болып табылады. Оны шешу мұғалімдердің, психологтардың, құқық қорғау органдарының және ата-аналардың бірлескен күш-жігерінсіз мүмкін емес. Бұл салада белгілі бір нәтижелерге мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, түрлі мамандар (заңгерлер, криминалистер, виктимологтар, психологтар, әлеуметтік педагогтар, оқу орындарының оқытушылары және т.б.) қол жеткізеді. Нәтиже ретінде, жыныстық зорлық-зомбылық қылмыстарының динамикасындағы салыстырмалы тұрақтылық, тіпті соңғы жылдары олардың санының төмендеу тенденциясы, бұл мамандардың кәсібилігін арттыру, ұлттық заңнаманы жетілдіру және жаңа коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы түсіндіріледі. Кәмелетке толмағандармен жыныстық қатынас және жыныстық сипаттағы басқа да әрекеттер-бұл адамдардың жыныстық тұтастығына, қалыпты психосексуалдық және жыныстық дамуына қарсы қылмыстар. Қазіргі заманғы ғылым жыныстық өмірдің ерте басталуы адамның қалыпты физиологиялық және психикалық-адамгершілік қалыптасуын бұзатындығын дәлелдеді [43].

Алдын алу туралы айтатын болсақ, мұндай жарақат алған балалардың жартысына жуығы дисфункционалды немесе толық емес отбасыларда тәрбиеленгенін атап өткен жөн. Кейбір жағдайларда қылмыскерлер ата-аналардың дәрменсіз күйін (алкоголь немесе есірткіге мас болу салдарынан), балаларға немқұрайды қарауды (балаларды тойлау үшін пайдалану, қайыр сұрау және т.б.) және ата-аналардың жүйелі маскүнемдігін пайдаланып, балаларды үнемі ұрып-соғу мен аштықтан үйден кетуге мәжбүр етті. Мұндай балалар әртүрлі қоғамға қарсы әрекеттерге – алкогольді, есірткіні, қылмыстық

әрекеттерді жүйелі түрде қолдануға, сондай-ақ жезөкшелікке, ересектердің жыныстық белсенділігіне көбірек қатысады.

Сонымен қатар, дисфункционалды отбасынан зардап шеккендер санының өсу тенденциясы байқалады. Мұндай отбасылардағы балалар негізінен кез-келген шығармашылық, спорттық іс-шаралармен айналысады және көбінесе үйден немесе мектептен өздігінен, ата-анасының сүйемелдеуінсіз кетуге мәжбүр болады және нәтижесінде қылмыскерлерге толықтай осал болады. Қалыпты әлеуметтік орта жағдайында өскен балалар ересектерден агрессивті әрекеттерді күтпейді. Тиісті әлеуметтік қатынастарға дағдыланған балалар бөтен ересектермен қарым-қатынаста ештеңе көрмейді. Керісінше, басқаларға жанашырлық рухында тәрбиеленген, өтініш болған жағдайда жедел көмек, олар қылмыскерлер жасаған психологиялық тұзақтардың құрбаны болады.

Қоғамның күрделі әлеуметтік міндеттерінің бірі кәмелетке толмағандардың жыныстық бостандығына қарсы қылмыстардың алдын алу және ескерту болып табылады. Бұл іс-шараның сәттілігі өте қиын:

- кәмелетке толмаған баланың денесінің ерекшеліктері, оның психологиясы мен физиологиясы. Көбінесе балалар зорлық-зомбылық жасалғанын түсінбейді немесе ересектердің теріс реакциясынан қорқып, оны жасырады;

- зардап шеккен балалардың көп болуы қылмыс авторына тікелей байланысты. Бұл ата-аналар, мұғалімдер, жақын достар болуы мүмкін. Бұл жағдайда қылмыс субъектілері блокатор бола алады-қылмыс туралы ешкім білмеуі үшін барлық мүмкін құралдарды пайдалану.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының заңнамасы бірқатар өзгерістерге ұшырады. 2015 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша бес жаңа кодекс, ал 2016 жылғы қаңтардан бастап тағы екі кодекс жарияланды. ӘҚБтК-не бірқатар өзгерістер енгізілді, одан 54 баптың толық немесе ішінара ауыстырылды. Кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті күшейту, сондай-ақ кәмелетке

толмағандардың жыныстық тиіспеушілігі мен жыныстық бостандығына қарсы қылмыстар жасаған адамдардың балаларымен жұмыс істеуге тыйым салу жөнінде шаралар қабылданды.

Заңнама кәмелетке толмағандарға қатысты құқық бұзушылықтар үшін алынбаған және кейінге қалдырылған соттылығы бар адамдарды әкімшілік қадағалауды енгізді. Сонымен қатар, ҚР Бас прокуратурасы халықаралық тәжірибені зерттеп, педофилдерге кастрация енгізу туралы ұсыныс жасады. 2015 жылы заң жобасы әзірленді. Заңнамада 14 жасқа дейінгі балаларға қарсы жыныстық қылмыс жасаған адамдар «педофилдер» үшін химиялық кастрацияны қолдану қарастырылған. Сондай-ақ, педофилдер үшін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану ережелері күшейтілді. Міндеттіліктен басқа, сотталушының өтініші немесе келісімі болған кезде химиялық кастрацияны қолданудың ерікті тәртібі бар, ол шартты түрде мерзімінен бұрын босату немесе жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңілге ауыстыру туралы мәселені қарау кезінде өтініш бере алады.

ҚР ІІМ Әкімшілік полиция комитетінің жүйесінде, яғни кәмелетке толмағандар мен педофилдерге қатысты қылмыстың алдын алу жөніндегі медициналық қызметтің бүкіл жүйесінде неғұрлым беделді орын алуы тиіс. Келесі міндеттерді шешетін осы бөлімше қызметкерлерінің алдын алу барысында жасөспірімдер жасаған жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстар:

1) әлеуметтік қорғау, жұмысқа орналастыру органдарының қызметкерлерімен өзара іс-қимыл жасайды. Яғни, кәмелетке толмағандардың қайырымдылық және өзге де қызметіне байланысты денсаулық сақтау, білім беру, еңбек ұжымдарындағы, үйлердегі және қоғамдық бірлестіктердегі объектілер саласындағы халық арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы;

2) 18 жасқа дейінгі адамдарды құқыққа қарсы мінез-құлықтың тұрақты әрекеттерімен анықтайды, яғни олар туралы жоғарғы лауазымды тұлғаларды,

учаскелік инспекторларды, басшыларын хабардар етеді және қылмыстық іздестіруіс-қимылдарымен қылмыстарды ашуға қатысады;

3) ақыл-есі кем кәмелетке қарсы толмағандарды, олардың ата-аналарын және басқа да адамдарды, қылмыстық іс-әрекеттерді алдын алуға шақырады. Іс жүргізудегі, субъектілердің алдын алу үшін іс жүзіндегі материалдар бойынша өтетінқажетті мәліметтерді жинақтау;

4) кәмелетке толмағандардың тұратын және оқитын жері бойыншаолармен тиісті медициналық әңгімелер өткізіңіз;

5) бекітілген жас балаларға қатысты сексуальдық сипаттағы материалдарды қарайды және кәмелеттік жасқа толғанға дейін қылмыстық іс-әрекеттер жасаған тұлғаларды қылмыстық жауапкершілікке тартуға болатын жасына қарай, берілген материалдар бойынша шешімдер қабылдайды;

6) кәмелетке толмағандарға бақылауды жүргізіледі. Шеттетілген немесе шеттетілген қамаудағылармен жұмыс істейді;

7) кәмелетке толмағандарды әлеуметтік қорғау органдарына өтініш береді;

8) мемлекеттік органдарға, мемлекеттің лауазымды адамдарына кәмелетке толмағандардың қылмыс жасауына ықпал ететін жағдайларда осы жағдайларды жоюға мәжбүрлеу туралы ұсыныстарды алдын ала жібереді;

9) азаматтарға топтық мәселелер бойынша, басқа да лауазымды адамдарға құқық бұзушылықтардың алдын алуда, қоғамдағы балалардың құқықтары мен мүдделерінің әмбебаптығы мен жыныстық қылмыс құбылысының кешенділігі, қатерді бейтараптандыру, егер жыныстық актінің алдын алу талап етілсе, бірыңғай тәсілді тұжырымдау бойынша көмек көрсетеді.

Қылмыстық-құқықтық салада ұрлықты үйлестіретін кәмелетке толмағандардың жолын кесуге қол сұғылмаушылық, тәрбиелік, пайдакүнемдік медициналық-биологиялық, ұйымдастырушылық – басқарушылық, біліктіліксаяси, экономикалық және басқа да шаралар жүргізеді. Ең бастысы қылмыстық-құқықтық алдын алу мәселесі бойынша алдын алу шараларын

кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығы ата-анасына ұсынады, себебі өте өзекті мәселе.

Сондай-ақ, кәмелетке толмағандардың жыныстық қолсұғылмаушылығы мен жыныстық еркіндігі саласындағы қылмыстардың бастапқы және қайталама профилактикасы мүмкін екенін атап өткім келеді. Бастапқы алдын-алу жеке тұлғаның қалыпты және жан-жақты дамуына жағдай жасауға, қауіпсіз және ыңғайлы микро орта құруға бағытталған шараларды қамтиды:

- тәуекел тобындағы отбасыларға жедел көмек;
- кәмелетке толмағандарға жақын ортадағы адамдар арасында маскүнемдік пен нашақорлықтың алдын алу;
- балалардың дұрыс жыныстық тәрбиесі, олардың жыныстық қарым-қатынасы, әртүрлі жағдайларда мінез-құлықтың әлеуметтік қолайлы және қауіпсіз формалары туралы білімдерін қалыптастыру.

Бастапқы профилактика кезеңінде мектептерде және басқа да балалар мекемелерінде келесі іс-шаралар жүргізіледі:

- өмірге қауіпті жағдайларда олардың іс-қимыл стратегиясын әзірлеуге бағытталған балалармен түсіндіру әңгімелері;
- басқа тұлғалардың құқыққа қайшы әрекеттерінің алдын алу;
- балаларды бейтаныс адамдарға пәтердің есігін ашуға, олармен кіреберіс пен лифтіге кіруге, бейтаныс адамдармен автомобильге отырғызуға, көшеде кездесуге, бейтаныс адамдардан сыйлықтар қабылдауға жол бермеу туралы хабардар ету;
- қауіпсіз мінез-құлық дағдыларына оқыту бойынша тренингтер өткізу;
- ақпараттандыру (білім беру және медициналық мекемелерінің демалыс орындарындағы стендтерде әлеуметтік қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмағандарға көмек және қолдау көрсететін адамдар мен ұйымдардың

мекенжайлары мен байланыс телефондары туралы өзге де мәліметтерді орналастыру);

– жасөспірімдер мен жастар топтарының әлеуметтік емес өмір салтын өзгертуге ықпал ететін шаралар, олардың көшбасшыларын кәмелетке толмағандарды қоғамға қарсы қызметке, жезөкшелікпен айналысуға және т. б. тартқаны үшін жауапкершілікке тартуға дейін.;

– бос уақытты жан-жақты өткізу, кәмелетке толмағандардың танымдық қызығушылығы мен шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жасөспірімдер мен басқа да бірлестіктер үйірмелерін құру.

Мұның бәрі қоғамдық орындарда (дискотекалар, кафелер және т. б.), оқу орындарында және т. б. зорлық-зомбылық әрекеттерінің ықтималдығын төмендетеді.

Екінші профилактика пайда болған психикалық бұзылуларды жою, өзіне-өзі қол жұмсау әрекеттерінің алдын алу және қайталама виктимизация мақсатында зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге медициналық және психологиялық-педагогикалық көмек көрсетуден тұрады. Соңғысы жасөспірімдерде жиі кездеседі, олардың арасында зорлау құрбандарының болуы туралы аңыз жиі кездеседі, осыған байланысты жыныстық тұтастыққа бірнеше рет қол сұғу мүмкін. Бұл кезеңде маңызды рөл атқарады:

– құқық қорғау органдары мен әлеуметтік және білім беру қолдау орталықтары жәбірленушілерге көрсететін заң көмегі;

– сенім телефондары бойынша, балалар үйлерінде, отбасы мен балаларды қолдау орталықтарында, аумақтық халыққа әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында, әйелдер мен балаларға арналған дағдарыс орталықтарында, емханалар мен балалар ауруханаларында және т. б. медициналық-психологиялық-педагогикалық көмек.

Профилактикалық жұмыс өзара байланысты екі бағыт бойынша жүргізілуі тиіс: балалармен жұмыс және ата-аналармен жұмыс. Интернет желісін пайдалана отырып, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қол сұғумен

байланысты қылмыстар туралы қылмыстық істер материалдарын зерделеу қылмыстың осы түрін жасауға ықпал еткен негізгі себептерге ата-аналар тарапынан балаларға тиісті бақылаудың болмауы, профилактикалық және тәрбие жұмысының төмен деңгейі жататынын көрсетті. Сондай-ақ, кәмелетке толмағандардың әртүрлі интернет-ресурстарға еркін қол жетімділігі, егжей-тегжейлі және негізделген ұсыныстарға тапсырыс беру қажет. Ата-аналардың (қамқоршылардың, қорғаншылардың), білім беру мекемелері мен басқа да балалар мекемелері қызметкерлерінің кәмелетке толмағанды тәрбиелеу жөніндегі өз міндеттерін орындау немесе тиісінше орындамау жөніндегі іс-әрекеттерін құқықтық бағалау қажет [44].

Бағытталған презентация ақпараттық болмауы керек. Онда қылмыс жасау мүмкіндігіне не себеп болғандығы, қандай бұзушылық жасалғандығы, бұзушылық жасаған нақты адам көрсетілуі керек. Тергеуші қабылданған алдын алу шаралары туралы ұсынысқа жауап алуды бақылайды. Егер мұндай жауап заңнамада белгіленген мерзімде алынбаса, онда жоғары тұрған органға жүгіну туралы ескертумен қайта ұсыну жіберіледі не қызметі қылмыс жасауға ықпал еткен ұйымның басшысына шара қолдану туралы өтінішпен жоғары тұрған ұйымға тиісті хат жіберіледі. Презентациялардан басқа, білім беру мекемелеріне бекітілген КТІ инспекторларымен, осы білім беру мекемелерінің әкімшілігімен, оның ішінде сынып жетекшілерімен, психологтармен өзара іс-қимылды күшейту, студенттермен, олардың ата-аналарымен және мұғалімдерімен бірлескен тақырыптық әңгімелер, кездесулер, сабақтар, дөңгелек үстелдер ұйымдастыру және өткізу, тергеу органдарының қызметі туралы ақпарат беру және оларға тергеу органдарының қызметін қорғау негіздерін жеткізу қажет.

Тергеу барысында кәмелетке толмағандарды және қоғамдық қауіпті жағдайдағы, қадағалаусыз қалған отбасыларды анықтау қажет, олар туралы Кәмелетке толмағандардың панасыз қалуының және құқық бұзушылықтарының алдын алу жөніндегі органдарды уақтылы хабардар ету қажет. Сонымен қатар, алдын-алу шараларына медициналық мекемелердегі сексопатологтардың

жұмысы кіреді, олар көмек көрсетіп, тиісті кеңестер беруі керек. Оның негізгі міндеті – педофильдік бағыттан тиісті ауытқуы бар адамдарды уақтылы анықтау.

Осылайша, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыс жасауға ықпал ететін жағдайлардың алдын алу және анықтау кешенде жұмыс істейтін және қылмыс туралы мәліметтерді белгілеуді қамтитын шаралар мен іс-шаралар кешенін әзірлеуді және іске асыруды талап етеді деп қорытынды жасауға болады. Қылмыс жасау үшін қолайлы жағдай туғызған мән-жайлар, қоғамдық қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмағандар мен отбасыларды анықтау, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспекторлармен өзара іс-қимыл деңгейін арттыру жөнінде білім беру мекемелеріне, білім беру мекемелерінің Әкімшілігіне жүктелген профилактикалық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу жөніндегі іс-шаралардың, шаралардың және іс-қимылдардың барлық кешені іске асырылған жағдайда, осы Заңда белгіленген жыныстық қолсұғылмаушылыққа қатысты құқық бұзушылықтар санын азайтуға ықпал етуі тиіс [45].

ҚОРЫТЫНДЫ

Он алты жасқа толмағандардың өміріне, денсаулығына, жыныстық тұтастығына және жыныстық бостандығына қол сұғу-бұл әлеуметтік қауіпті құбылыс. Зорлық-зомбылық нәтижесінде балаға зиян келтіру он алты жасқа толмағандардың моральдық және психофизикалық дамуындағы ауытқуларға әкеледі және болашақ мемлекет пен қоғамға қауіп төндіреді. Жеке тұлғаның қол сұғылмауын, оны құрметтеуді қамтамасыз ету меншікке қол сұғылмаушылықтың маңызды кепілдіктерінің бірі болып табылады. Сондықтан физикалық зорлық-зомбылық бар әрекеттер, әдетте, зорлық-зомбылық жоқ әрекеттерге қарағанда қатаң жазалануы керек.

Дипломдық жұмыс үшін таңдалған тақырып біздің қоғамның дамуы барысында ең өзекті болып табылады. Жеке адамның жыныстық бостандығына қарсы қылмыстар 20-21 ғасырлардағы ең қорқынышты және кең таралған қылмыстардың бірі болып табылады. Біз мұндай қылмыстардың мүмкіндігінше аз болуы үшін қолдан келгеннің бәрін жасауымыз керек. Ол үшін жыныстық зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алу бойынша жалпы әлеуметтік және нақты криминологиялық сипаттағы шаралар көзделуі тиіс. Мысалы:

- зорлық-зомбылық қылмыскерлеріне тән жеке қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін отбасы мен тұрмыстағы жағымсыз факторларды анықтау және жою;
- тәуліктің белгілі бір уақытында және белгілі бір жерлерде спирттік ішімдіктерді сатуды шектеу, кәмелетке толмаған адамдарға оларды босатуға тыйым салу; осы Қағидаларды бұзғаны үшін жауапкершілікті белгілеу;
- күшті стимуляторларды таратуға тыйым салу, осындай заттарды заңсыз өндіруге, сатуға және пайдалануға бақылау және жауапкершілік орнату;
- қоғамдық орындарда зорлауды қиындату үшін шаралар қолдану; шатырларды, жертөлелерді, қораларды және олардың әдеттегі айналымдарын

жабу; зорлық-зомбылық қылмыстар жиі жасалатын орындарды ескере отырып, ішкі істер органдарының күштері мен құралдарын бөлу;

– ішкі істер органдарының түрлі бөлімшелерінің: кезекші ұяшықтардың, бригадалар мен патрульдердің, жастар ұяшықтарының, сот полициясы мен тергеудің қызметін нақты ұйымдастыру;

– жұмыс немесе оқу орны бойынша зорлау жасаған адамдарға қатысты қылмыстық істерді қарау;

– халықты құқықтық оқыту мен ағартуды ұйымдастыру.

Дәл осындай қылмыстық құқық бұзушылықтардың шешу жолдарын егер жыныстық бостандық пен жеке басына қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстар санын едәуір азайтуға және қауіпсіздікке кепілдік беруге болмайтын болса, онда қоғамды осындай «кедергілерді» ең аз шығынмен еңсеріп, өмір сүруге үйрету керек. Өскелең ұрпақтың адамгершілік тәрбиесіне, азаматтардың құқықтық сауаттылық деңгейін арттыруға баса назар аудару қажет. Жалпы қатандатудан және өзіне деген моральдық талаптардың деңгейін төмендетуден аулақ болу керек. Дәл осы жағдай бізді құқықтық сананың өсуіне, демек, ел өмірінің оның қызметінің барлық салаларында тұрақтануына алып келеді.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, осы диссертацияның мақсаты мен міндеттері толығымен қол жеткізілді, зерттеу мәселесі мұқият зерттелген және осыған сүйене отырып, он алты жасқа толмаған жыныстық байланыстарды немесе басқа жыныстық актілерді болдырмауға бағытталған ұсыныс ұсынылған деп қорытынды жасауға болады.

Жалпы, кәмелетке толмағандардың қылмысы, сондай-ақ балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен қатыгездік жаһандық проблема болып табылады деп айтуға болады, оны бірлескен күш-жігерсіз шешу, барлық құрылымдар мен ведомстволардың осы бағыттағы әрекеттерін жандандыру, құқық қорғау органдарының, алдын алу жүйесінің органдары мен мекемелерінің, қоғамдық ұйымдардың, азаматтық қоғам институттарының әлеуетін тиімді пайдалану мүмкін емес.

Қорытындылай келе, соңғы онжылдықта дамыған қоғамда мемлекет тарапынан қорғалған баланың болашағындағы жыныстық тиіспеушілігін қамтамасыз ету елдің басты ұлттық басымдылықтарының біріне айналғанын атап өткім келеді. Балалардың құқықтарын іске асыруда неғұрлым елеулі қатерлердің алдын алуға бағытталған бірқатар маңызды заңнамалық актілер қабылданды, жаңа мемлекеттік және қоғамдық институттар құрылды, кең ауқымды ақпараттық науқандар жүргізілуде. Сонымен қатар, балалардың өмірі үшін ыңғайлы және мейірімді орта құрумен байланысты проблемалар өткір және тұрақты шешімнен алыс болып қала береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ

1. Антонян Ю.М., Ткаченко А.А., Шостакович Б.В. Криминальная сексология. – М., 2009. – С. 47–49.
2. Шимановский В.В. Процессуальные особенности расследования преступлений несовершеннолетних. – Волгоград, 1980.
3. Антонян Ю.М., Ткаченко А.А., Шостакович Б.К. Криминальная сексология. — Москва: Спарк, 1999. — 464 с.
4. Рашковская Ш.С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. / Советское уголовное право. Особенная часть: В 13 вып. / Под общ. ред. А.Н. Васильева. — Вып. 4. — Москва: Юрлитиздат, 1959. 263 с.
5. Яхонтов В.А. Предупреждение половых преступлений несовершеннолетних. — Львов: Львовская ССШМ МООП УССР, 1966. — 167с.
6. Лобанова Л., Давтян Д. Еще раз о беспомощном состоянии потерпевшего при убийстве и в преступлениях против половой свободы и половой неприкосновенности. / Российский следователь. 2008. - № 20.
7. Капитунов А.С. Насильственные половые преступления против несовершеннолетних. Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. - Краснодар, 2006.
8. Шувалова Т. Г. Понятие и сущность насильственных преступлений сексуального характера, совершаемых в отношении несовершеннолетних. /Следователь. - 2009. - № 4.
9. Котельникова Е.А. Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. — НижнийНовгород, 2007.
10. Агафонов А.В. Половые преступления. - Москва: Юрлитинформ, 2009.
11. Немятых, М. В. Уголовно-правовая характеристика полового сношения и иных действий сексуального характера с лицом, не достигшим

шестнадцатилетнего возраста // Молодой ученый. — 2017. — № 46 (180). — С. 218-223.

12. Исаев Н.А. Сексуальные преступления как объект криминологии. - СПб., 2007. - С. 190-215.

13. Логинова Л.В. Уголовно-правовая характеристика преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности / Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. 2010. № 3 (37). С. 307-311.

14. Рубцова А. С. Актуальные проблемы уголовного права: Особенная часть: учебное пособие для магистрантов / под ред. А. И. Рарога, И. А. Юрченко. – Москва: Проспект, 2016. – 112 с.

15. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. [Электронды ресурс]// «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – Қатынау режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгіну күні 07.08.2021).

16. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы ҚР-нің 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы. [Электронды ресурс]// «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – Қатынау режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_ (жүгіну күні 20.08.2021).

17. Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанынан Кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия құру туралы ҚР-нің Үкіметінің 2007 жылғы 24 мамырдағы N 415 Қаулысы. [Электронды ресурс]// «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – Қатынау режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000415__ (жүгіну күні 02.09.2021).

18. ҚР Бас прокуратурасының Қарғанды облыстық статистика және арнайы есеп басқармасынан алынған статистикалық мәліметтер.

19. ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараттық сервисінен ақпарат [Электронды ресурс]//

GOV.KZ мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы. – Қатынау режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=kk> (жүгіну күні 09.10.2021).

20. Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы [Электронды ресурс]// «Әділет» ҚР нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – Қатынау режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400> (жүгіну күні 02.09.2021).

21. Қазақстанның қылмыстық құқығы. Ерекше бөлім: университеттерге арналған оқулық. / Қатарынан. И. И. Рогов, С.М. Рахметова. — Алматы: «Баспана» ЖШС, 2001. 536 б.

22. Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия туралы 2007 жылғы 24 мамырдағы № 415 ереже. - [ЭР]. Қол жеткізу режимі: <http://online.zakon.kz>.

23. Криминология. Учебник для вузов. / Под ред. В.Н. Бурлакова, Н.М.Кропачева. – СПб., 2003.

24. Педофилдерге қатысты химиялық кастрация қылмыстық кодекске енгізілетін болды [Электронды ресурс]// «Aqjolgazet.kz» веб-сайты. – Қатынау режимі: <https://aqjolgazet.kz/widget-styles/bizben-baylanyis> (жүгіну күні 25.09.2021).

25. Ішкі мәселе: педофилия, жаза және психологиялық компонент туралы [Электронды ресурс]// Voxropuli.kz — портал визуальной и авторской журналистики. – Қатынау режимі: <https://voxropuli.kz/o-nas/> (жүгіну күні 01.10.2021).

26. Қазақстандағы педофилия. Қорғансыздарды қалай қорғаймыз?

Барлық құқықтар қорғалған [Электронды ресурс]// BAQ.KZ Қазақстанның түпкір түпкірінен жиналатын айқын және маңызды жаңалықтар порталы.

– Қатынау режимі: <https://baq.kz/pages/zhoba-zhayyunda> (жүгіну күні 05.10.2021).

27. Кордуба, С. Б. Преступления против несовершеннолетних: анализ уголовного законодательства Республики Казахстан / С. Б. Кордуба, А. П. Вечканова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 27 (131). — С. 570-572.

28. Тарасенко Д. В. Опыт зарубежных стран в сфере защиты несовершеннолетних от половых преступлений // Журнал Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2018. – С. 155-158

29. Бимбинов А.А. Ненасильственные посягательства на половую неприкосновенность несовершеннолетних по уголовному праву зарубежных стран // Журнал Вестник Университета имени О. Е. Кутафина, 7/2015. – С. 147-161

30. Аскендеров, О. К. Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы человека в зарубежном законодательстве // Молодой ученый. — 2019. — № 47 (285). — С. 253-255.

31. Шайденко, Н. А. Зарубежный опыт борьбы с правонарушениями несовершеннолетних // Молодой ученый. — 2014. — № 17.1 (76.1). — С. 18-19.

32. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудың және scilead.ru)

33. Авдеева М. В. Об усилении уголовной ответственности за сексуальные посягательства в отношении несовершеннолетних/М. В. Авдеев // Журнал российского права. — 2011. — № 4. — С. 21–24.

34. Боженюк С. А. Квалификация преступлений против личности: учебное пособие/ С. А. Боженюк.- М.: Проспект, 2015.- 94 с.

35. Бочаров Е. В. Эволюция норм об ответственности за половые преступления против несовершеннолетних/ Е. В. Бочаров // Актуальные вопросы юридической науки и практики, сборник научных трудов «ассоциации юристов России». — 2012. — № 3 — С.12–16.

36. Ковтун В.А. Причины и условия Половых Преступлений в отношении несовершеннолетних // Проблемы правоохранительной деятельности 2'14. – С. 67-70

37. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних.- М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1981.17. Игнатов А.Н. Квалификация половых преступлений. — Москва: Юрид.лит., 1974. — 255 с. 68

38. Кирюхин В.В. Вопросы правового регулирования деятельности комиссий по делам несовершеннолетних и защите их прав // Проблемы правового регулирования и организации деятельности органов внутренних дел Российской Федерации: Сб. науч. ст. — М., 2013. — Вып. 4. — С. 101-106.

39. Быргэу М.М., Литвинов А.Н. Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы. – Москва, 2004. – 260 с.

40. Розуван А.М., Артемьев Н.С. Роль административного надзора в предупреждении рецидивной преступности. / Преступление и наказание. –2011. – № 7.

41. Тарасенко Д. В. К вопросу о причинах и условия совершения половых преступлений в отношении несовершеннолетних // Журнал Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2018

42. Котельникова Е.А. Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно правовая характеристика и проблемы квалификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. А.Котельникова.—Н.Новгород,2007.—30с.;

43. Полиция против насилия в отношении женщин и детей: видение, инновации, профессионализм (VIP-пособие). – Страсбург: Издание Совета Европы, 2001.

44. Биылғы 10 айда кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыс 10,6%-ға өскен // [Электронды ресурс]// «egemen.kz» желілік басылымы – Қатынау режимі: <https://egemen.kz/page/sayt-turaly> (жүгіну күні 10.10.2021).

45. Завацкий М. И. Предупреждение преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних // Актуальные исследования. 2020. №9 (12). Ч.II. С. 14-16.

Қосымша 2

Нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша
ұсыныстарға салыстырма кесте.

		Қолданыстағы редакция	Ұсынылатын редакция	Негіздеме
1	2	3	4	5
Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі				
Б.Асылханұлы				
1.	122-бап	<p>122-бап. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау</p> <p>1. Көрінеу он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас, еркек пен еркектің жыныстық қатынасын, әйел мен әйелдің жыныстық қатынасын немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау –</p> <p>белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге</p>	<p>122-бап. Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау</p> <p>ҚР ҚК-тің 52-бабының 3-4 бөліктерін, ҚР ҚК-тің 81-бабының 6-7 тармақтарын, Жоғарғы Соттың 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысының 6 тармағын басшылыққа алып әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру мақсатында сотталушыға сот үкімін жаза тағайындау кезінде, осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген ең төменгі шектен төмен осы бапта көзделгеннен неғұрлым жеңіл түрін яғни 1 жыл 6 ай мерзімге бас бостандығынан шектеу жазасын тағайындап, сотталушыға педагогикалық лауазымдарды және кәмелетке</p>	<p>ҚК-тің 122-бабының 3-бөлігінің 1-тармағына сәйкес көрінеу он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттерді бірнеше рет жасауы деректері, он сегіз жасқа толмаған ғашықтар арасында жиі кездеседі.</p> <p>Бұл бап шеңберінде жауапкершілік мөлшері белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айырумен қатар, он екі жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге</p>

	<p>не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.</p> <p>2. Он алты жасқа толмаған адамға қатысты ата-анасы, өгей әкесі, өгей шешесі, педагог не оны тәрбиелеу жөніндегі міндеттер Қазақстан Республикасының заңымен жүктелген өзге адам жасаған дәл сол іс-әрекеттер –</p> <p>белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, жеті жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.</p> <p>3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, мынадай:</p> <p>1) бірнеше рет;</p> <p>2) екі және одан көп адамға қатысты жасалған іс-әрекеттер –</p>	<p>толмағандармен жұмыс істеуге байланысты лауазымдарды атқаруға 1 жылға тыйым салынып, барлық мерзімге пробациялық бақылау белгіледі.</p>	<p>бас бостандығынан айыру жазасына тартылатындығы айқын.</p> <p>ҚР ҚК-тің 52-бабының 3-4 бөліктерін, ҚР ҚК-тің 81-бабының 6-7 тармақтарын, Жоғарғы Соттың 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысының 6 тармағын басшылыққа алып әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру мақсатында сотталушыға түзелуіне айтарлықтай әсер етуге бас бостандығынан айырумен байланысты емес жаза түрін қолданғанның өзінде түзелуіне жеткілікті және оған дәйекті негіздер болуы себептерінен сотталушыға сот үкімін жаза тағайындау кезінде, осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген ең төменгі шектен төмен осы бапта көзделгеннен неғұрлым жеңіл түрін яғни 1 жыл 6 ай мерзімге бас бостандығынан шектеу жазасын тағайындап, сотталушыға педагогикалық лауазымдарды және</p>
--	---	--	---

		<p>белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, он екі жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.</p>		<p>кәмелетке толмағандармен жұмыс істеуге байланысты лауазымдарды атқаруға 1 жылға тыйым салынып, барлық мерзімге пробациялық бақылау белгіледі ауқымды пайдалануды ұсынамыз.</p>
<p>«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңы</p>				
2.		<p>1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар</p> <p>Осы Заңда мынадай негізгі ұғымдар пайдаланылады:</p> <p>1) әлеуметтік оңалту - кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы жүйесінің органдары мен мекемелері жүзеге асыратын өмірде қиын жағдайға душар болған кәмелетке толмағанды құқықтық, әлеуметтік, дене бітімі, психикалық, педагогикалық, моральдық және (немесе) материалдық жағынан</p>	<p>1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар</p> <p>Осы Заңда мынадай негізгі ұғымдар пайдаланылады:</p> <p>2) әлеуметтік қауіпті жағдайдағы бұл қадағалаусыздық немесе панасыздық салдарынан оның өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін, не оны тәрбиелеуге немесе бағып-күтуге қойылатын талаптарға сай келмейтін жағдайда болатын не құқық бұзушылық немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасайтын адам;</p>	<p>«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңының 1-бабын «әлеуметтік қауіпті жағдайдағы бұл қадағалаусыздық немесе панасыздық салдарынан оның өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін, не оны тәрбиелеуге немесе бағып-күтуге қойылатын талаптарға сай келмейтін жағдайда болатын не құқық бұзушылық немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасайтын адам»</p>

	<p>қалпына келтіруге бағытталған шаралар кешені;</p> <p>2) Алынып тасталды - ҚР 2010.04.29 № 272-IV Заңымен.</p> <p>3) кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу (бұдан әрі - кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз және панасыз қалудың профилактикасы) - кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыз, панасыз қалудың және қоғамға жат іс-әрекеттердің алдын алуға, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған, кәмелетке толмағандармен, кәмелетке толмағандардың оларды тәрбиелеу, оқыту немесе бағып-күту жөніндегі міндеттерін орындамайтын не олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін</p>		<p>анықтамасымен толықтыру қажет. Бұл осындай кәмелетке толмағандар мен отбасылардың нақты аражігін ажыратуға мүмкіндік береді.</p>
--	---	--	---

	<p>ата-аналарымен немесе басқа да заңды өкілдерімен, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тартып жүрген өзге де адамдармен жеке профилактикасы шараларын қоса жүзеге асыратын құқықтық, педагогикалық және өзге де шаралар жүйесі;</p> <p>4) кәмелетке толмағанды бағып-күту - кәмелетке толмағанның ата-анасының немесе басқа да заңды өкілдерінің оның толыққанды дамуы, оның мүліктік және мүліктік емес құқықтары мен мүдделерін және мемлекеттік ең төмен әлеуметтік стандарттарды қорғау үшін жағдай жасауы;</p> <p>5) кәмелетке толмағанды тәрбиелеу - балаға қоғамда қалыптасқан және оның рухани, дене бітімі, имандылық, психикалық, мәдени, зияткерлік жағынан дамуына және әлеуметтік ортаның теріс ықпалынан қорғауға бағытталған мінез-</p>		
--	---	--	--

	<p>құлық ережелері мен нормаларын дарыту жөніндегі ата-анасының немесе басқа да заңды өкілдерінің, сондай-ақ мемлекеттік органдар қызметкерлерінің тарапынан оған әсер ететін үздіксіз процесс;</p> <p>б) қадағалаусыз қалған бала - ата-анасының немесе олардың заңды өкілдерінің, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды қадағалауды жүзеге асыруға міндетті оқыту, тәрбиелеу және өзге де мекеме педагогтарының, тәрбиешілерінің және басқа да қызметкерлерінің тарапынан оны тәрбиелеу, оқыту және (немесе) бағып-күту жөніндегі міндеттерді орындамауы немесе тиісінше орындамауы салдарынан не оның үйден немесе баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардан өз бетімен кетуі салдарынан мінез-құлқына бақылау болмаған кәмелетке толмаған бала;</p>		
--	---	--	--

		<p>7) қадағалаусыз қалу - кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтар жасауына ықпал ететін, олардың мінез-құлқы мен тұрмыс жағдайына тиісінше бақылаудың жоқтығымен сипатталатын әлеуметтік құбылыс;</p> <p>8) Алынып тасталды - ҚР 2010.04.29 № 272-IV Заңымен.</p> <p>9) панасыз қалған бала - тұрғылықты жері жоқ қадағалаусыз қалған бала;</p> <p>10) тұрмысы қолайсыз отбасы - кәмелетке толмағандардың ата-анасы немесе заңды өкілдері оларды тәрбиелеу, оқыту, бағып-күту жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын және (немесе) олардың</p> <p>мінез-құлқына теріс әсер ететін отбасы.</p>		
--	--	--	--	--

Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1098 бұйрығы.				
3.		<p>3-тарау. Білім беру ұйымдарының білім алушылары арасында құқық бұзушылықтар профилактикасын ұйымдастыру.</p> <p>16) Әр оқу тоқсанының қорытындысы бойынша білім алушылар арасындағы құқық бұзушылықтардың жай-күйі, сондай-ақ білім беру ұйымында білім алушылар арасындағы профилактикалық жұмыстың тиімділігін арттыру бойынша білім беру ұйымының басшылығы үшін ұсыныстары бар білім беру ұйымында құқық бұзушылықтар профилактикасына бағытталған нақты іс-шаралар туралы анықтама еркін түрде жазылады.</p>	<p>16) Әр оқу тоқсанының қорытындысы бойынша білім алушылар арасындағы құқық бұзушылықтардың жай-күйі, кәмелеттік жасқа жасқа толмаған жасөспірімдермен он алты жасқа толмағандардың арасындағы жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалынған сексуалдық сипаттағы қылмыстардың алдын-алу және болдырмау мақсатындағы жасалынған профилактикалық іс-әрекеттер, сондай-ақ білім беру ұйымында білім алушылар арасындағы профилактикалық жұмыстың тиімділігін арттыру бойынша білім беру ұйымының басшылығы үшін ұсыныстары бар білім беру ұйымында құқық бұзушылықтар профилактикасына бағытталған нақты іс-шаралар туралы анықтама еркін түрде жазылады.</p>	<p>Көрсетілген тараудың 16)-тармағына кәмелеттік жасқа жасқа толмаған жасөспірімдермен он алты жасқа толмағандардың арасындағы жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалынған сексуалдық сипаттағы қылмыстардың алдын-алу және болдырмау мақсатындағы жасалынған профилактикалық іс-әрекеттер бойынша өзгерістер енгізу арқылы ҚР ҚК-нің 122-бабындағы қылмыстық құқықбұзушылықтардың алдын-алады.</p>
<p>Учаскелік полиция пунктiнiң жұмысын ұйымдастыруға жауапты учаскелiк полиция инспекторларының, учаскелiк полиция инспекторлары мен олардың көмекшiлерiнiң қызметiн ұйымдастыру қағидаларын бекiту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1095 бұйрығы.</p>				

4.		<p>3-тарау. Учаскелік инспектор мен оның көмекшісінің жұмысын ұйымдастыру тәртібі</p> <p>26) Қазақстан Республикасының заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де іс-әрекетті жүзеге асырады.</p>	<p>27) Әр оқу тоқсанының қорытындысы бойынша орта білім алушылар арасындағы құқық бұзушылықтардың жай-күйі, кәмелеттік жасқа жасқа толмаған жасөспірімдермен он алты жасқа толмағандардың арасындағы жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалынған сексуалдық сипаттағы қылмыстардың алдын-алу және болдырмау мақсатындағы жасалынған профилактикалық іс-әрекеттер бойынша білім беру ұйымының басшылығы үшін жасалынған ұсыныстары профилактикасына бағытталған нақты іс-шаралар туралы мектеп ішілік қорытынды жасап халық алдында есеп беруі.</p>	<p>Аталған тармақты енгізудегі мақсат, ПО-ның учаскелік инспекторлары мен білім беру ұйымдарының қызметкерлері арасында сексуалдық сипаттағы қылмыстардың алдын-алу мен болдырмау мақсатында жасалынған жұмыс нәтижесі бойынша қорытындылап халық алдында есеп беру бойынша жауаптылықты қамтамасыз етіп құқықбұзушылықтар профилактикасын жүргізуді көздеп отырмыз.</p>
----	--	--	--	--